

РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
Универзитет "Св.Климент Охридски"- Битола
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ – ПРИЛЕП

УПРАВУВАЊЕ СО ЛИКВИДНОСНИОТ РИЗИК ВО БАНКАРСКИТЕ ИНСТИТУЦИИ

-МАГИСТЕРСКИ ТРУД-

Кандидат:

Ментор:

Никола Цветановски, Проф. д-р Гордана Витанова

61/09 СФР

Прилеп,

април 2018 година

Содржина:

ВОВЕД	5
I Менаџирање со банкарските ризици	8
1. Банките како учесници на финансискиот пазар.....	8
1.1 Банките како учесници на пазарот на пари.....	9
1.2 Банките како учесници на пазарот на капитал.....	10
1.3 Банките- учесници на девизниот пазар.....	11
2. Ризици со коишто се соочуваат банките – специфичности и карактеристики.....	12
2.1 Кредитен ризик.....	16
2.2 Ризик на каматни стапки.....	17
2.3 Пазарен ризик.....	18
2.4 Ризик на девизниот курс.....	19
2.5 Оперативен ризик.....	20
3. Процес за управување со ризиците.....	21
3.1 Управување со кредитниот ризик.....	21
3.2 Управување со ризикот на каматните стапки.....	23
3.3 Управување со пазарниот ризик.....	23
3.4 Управување со ризикот на девизниот курс.....	24
3.5 Управување со оперативниот ризик.....	25

II Управување со ликвидносниот ризик	26
1. Значење на ликвидносниот ризик за банкарските институции.....	26
1.1 Ликвидноста и причинителите за проблеми со ликвидноста.....	28
1.2 Управување со ликвидноста.....	29
1.3 Проектирање на ликвидноста и проценка на банкарските потреби од ликвидност.....	30
1.4 Процес за управување со ликвидносниот ризик.....	30
1.5 Политики и принципи за управување со ризикот на ликвидноста.....	31
2. Мерење и контрола на ликвидносниот ризик.....	34
2.1 Индикатори на ликвидноста.....	35
2.2 Индекс на ликвидност.....	36
2.3 Ликвидност под ризик и готовински тек под ризик.....	36
2.4 Анализа на ризични сценарија.....	37
3. Стратегии за управување со активата и пасивата.....	38
3.1 Проценување на ликвидносните потреби.....	40
3.2 Стратегии за управување со ликвидноста на активата.....	41
3.3 Стратегии за управување со ликвидноста на пасивата.....	43
3.4 Комбинирано менаџирање со ликвидноста.....	45
III Менаџирање со ризикот на ликвидноста во банките во Република Македонија	47

1. Банкарски систем на Република Македонија.....	48
1.1 Карактеристики на банкарскиот систем на Република Македонија.....	52
1.2 Улогата на Народната банка на РМ во управувањето со ликвидносниот ризик.....	53
1.3 Улогата на банките во управувањето со ликвидносниот ризик.....	58
1.4. Банкарските ризици и одговорноста на законодавната и супервизиската власт.....	59
2. Стратегии за управување со ликвидноста.....	69
2.1 Показатели на ликвидноста.....	73
2.2 Рочна структура на средствата и обврските.....	74
2.3 Сценарија на ликвидносни шокови – симулации за ликвидностен ризик..	76
2.4 Стратегии за управување со ликвидносниот ризик што ги користат македонските банки.....	77
3. Мерки и препораки за ефикасно управување со ликвидносниот ризик.....	79
3.1 <i>Студија на случај</i> : управување со ликвидносниот ризик во банките во Република Македонија.....	83
ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА.....	93
КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА.....	97

Вовед

Секојдневното функционирање на сите правни и физички лица не може да се замисли без постоењето на банкарските и други финансиски институции. Банкарските институции се најзначајните учесници на финансиските пазари. Тие вршат прибирање на слободниот капитал и негова распределба кон попродуктивните инвестициски алтернативи. Тоа е една од најзначајните функции што ја извршуваат банкарските институции, а преку којашто се овозможува раст и развој на секоја економија.

Во своето работење банкарските институции се соочуваат со голем број ризици. Ризикот се дефинира како неизвесност од исполнување на некоја преземена активност во иднина, односно можност од неисполнување на планираниот исход, главно, како резултат на сплетот на околности. Работејќи во современо и турболентно окружување банкарските институции денес мораат да се занимаваат со утврдување, мерење и управување со ризиците во текот на своето функционирање. Ризикот, во основа, значи неизвесност во остварувањето на планираниот резултат (активност). Загриженоста за идната вредност на некој инструмент доаѓа токму од неизвесноста. Поточно тоа значи: можноста, вредноста на некој инструмент на банката во иднина да биде поинаква од таа што денес се антиципира дека ќе биде, а всушност ја претставува суштината на ризикот во банкарското работење

Голем е бројот на ризици со коишто се соочуваат банкарските институции. Меѓу најзначајните ризици во банкарското работење се: кредитниот ризик, каматниот ризик, ценовниот ризик, ликвидносниот ризик и ризикот на земјата. Финансискиот пазар претставува јадро на секој финансиски систем, а тоа значи дека од неговата стабилност и развиеност зависат и можностите за развој на банкарските институции, коишто се јавуваат како учесници на овој пазар, како и на иновативноста на финансиските инструменти, што водат кон поефикасно и посигурно извршување на финансиските трансакции.

Во **првиот дел** од трудот, под наслов *Менаџирање со банкарските ризици*, е направен теоретски осврт на улогата што ја имаат банкарските институции на финансискиот пазар, односно на пазарот на пари, пазарот на капитал и девизниот пазар. Овде се елаборирани факторите, а меѓу нив најзначајни се: дерегулацијата и консолидацијата, зголемената конкуренција, развојот на информациската технологија и

глобализацијата, што влијаеле врз преминот од традиционално банкарско функционирање кон современо банкарство.

Во целокупното свое работење банките се соочуваат со голем број ризици, пред сè, како резултат на неможноста целосно да ги предвидат идните настани или од неисполнување на планираните активности, заради појавата и влијанието на најразлични фактори. Во овој дел од трудот се презентирани најзначајните ризици со коишто се соочуваат банкарските институции во текот на своето работење. Кредитниот ризик, ризикот на каматни стапки, пазарниот ризик, ризикот на девизниот курс, оперативниот ризик, ризикот на земјата и ликвидносниот ризик се меѓу најзначајните ризици во банкарското работење. Исто така, во овој дел е направен краток осврт и на политиката на банките и стратегиите со коишто тие се обидуваат да го намалат негативното влијание на овие ризици.

Во **вториот дел** од овој труд се врши теоретски осврт на ликвидносниот ризик кај банкарските институции. Имено, ликвидноста претставува значаен фактор за деловната успешност на банкарските институции. Ликвидноста претставува способност на банката да обезбеди средства за раст на активата и да ги исплати обврските што ќе втасуваат, без притоа да се изложува на неочекувани загуби. Банките секогаш треба да одржуваат адекватно ниво на ликвидност, а тоа се согледува од можноста да обезбедуваат доволно извори на средства, главно, преку зголемување на обврските или конвертирање на помалку ликвидните во високоликвидни средства, и тоа брзо и по прифатлива цена. Одржувањето на ликвидноста на банките е многу значајно, бидејќи неликвидноста придонесува за намалување на репутацијата на банката што, од една страна, може да доведе до опаѓање на профитабилноста, а од друга страна профитабилноста може да опадне и преку одржување висока ликвидност, особено кога банките пласираат средства на краток рок и со многу ниски каматни стапки.

Оттука, банкарските институции мораат постојано да вршат мониторинг на ликвидноста и ликвидносниот ризик, и тоа преку повеќето показатели за ликвидност (показателот на позицијата на паричните средства, показателот на вкупните депозити $= \frac{\text{вкупните депозити}}{\text{вкупната актива}}$, показателот на краткорочните депозити $= \frac{\text{краткорочните депозити}}{\text{вкупната актива}}$, показателот на ликвидните резерви $= \frac{\text{готовината} + \text{резервите}}{\text{депозитите}}$) на коишто, исто така, се посветува внимание во овој труд. Притоа се разгледани и изворите за појава на проблемот со ликвидноста и

политиките и стратегиите за управување со ликвидноста, како и активата и пасивата на банките.

Во **третиот дел** од овој труд е направена анализа на банкарскиот систем во Република Македонија. Имено, преку емпириско истражување се утврдува како банките во земјата ја согледуваат ликвидноста и проблемите што таа ги носи во нивното работење, а се разработени политиките и стратегиите што тие ги употребуваат за управување со ликвидноста и справување со ризикот од неа.

Врз основа на направеното истражување, на крајот, пак, се презентирани определени мерки, сугестии и препораки, што би можеле да придонесат за поголема ефикасност во управувањето со ликвидносниот ризик кај банкарските институции.

I Менаџирање со банкарските ризици

1. Банките како учесници на финансискиот пазар

Банкарските институции се најстари, најзначајни и доминантни учесници на финансискиот пазар. Во современите услови на стопанисување банките управуваат со економските процеси и директно учествуваат во изнаоѓањето оптимални решенија за акумулација и употреба на капиталот. Во своето работење тие се соочуваат со сè поголем број различни видови ризици, коишто се манифестираат во најразлични појавни облици. Голем број од ризиците не можат да се квантифицира, односно да се изразат во апсолутна вредност, а банките стануваат свесни за нив дури тогаш кога ќе се обелоденат загубите и/или кога нивната репутација ќе биде веќе нарушена. Поради тоа, тие се принудени навреме да ја препознаат изложеноста на ризиците и со нив ефективно и ефикасно да управуваат, т.е.: да ги идентификуваат, проценат, анализираат, измерат, надгледуваат, контролираат и минимизираат. Обезбедувањето профит за акционерите во секоја банка зависи од воспоставувањето оптимален однос меѓу ризикот и приносот, и тоа како во дневните трансакции и дејствувања, така и на ниво на стратeгиското управување со банкарските биланси и нивниот капитал. Основна цел на банкарските институции е да го идентификуваат ризикот, да го квантифицираат и материјализираат преку премијата за ризик за да можат да го вкалкулираат во цената на своите производи или да го продадат конкретниот производ, односно да тргуваат со него на некој од сегментите на пазарот на финансиски деривати. Имено, банките, продавајќи ги банкарските производи (од типот на кредити или депозити), всушност, тргуваат (ги купуваат или продаваат) со ризиците што се наоѓаат во структурата на тие производи. Светски познатите банки, пред сè, за да бидат што поефикасни при управувањето со своите ризични портфолија, развиле тн. интерни методи за мерење и пресметување на ризиците (прилагодени на перформансите на банката), ослободувајќи еден дел од капиталот за поддршка на одделни деловни линии и создавање економски капитал на банката. Клучните функции на банките се собирање депозити од штедачите и одобрување кредити на дефицитарните ентитети. Карактеристиките на депозитите се следниве: деноминирани во мал износ, нискоризични и високоликвидни. Кредитите, пак, се деноминирани во поголеми износи, високоризични и неликвидни.¹

¹ Доц. др Александра Станковска - Банкарство, Скопје, 2010, стр. 14

1.1 Банките како учесници на пазарот на пари

Пазарот на пари е дел од финансискиот пазар, но не е конкретно место, туку вообичаен апстрактен поим за севкупните краткорочни парични дејствија со коишто финансиските институции, главно банките, доаѓаат до дополнителни ликвидни средства, позајмуваат свои вишоци на резерви или тргуваат со краткорочните хартии од вредност.

Учесници на пазарот на пари се оние деловни ентитети што имаат потреба (на краток рок) од готови пари и оние што сакаат своите слободни вишоци на пари привремено да ги пласираат, и тоа со определена каматна стапка и определени посредници.

Како учесници на пазарот на пари се јавуваат централната банка и државата. Централната банка, преку промената на есконтните и ломбардните стапки, како и со операции на отворениот пазар, битно влијае врз промената на понудата, побарувачката и каматната стапка на пазарот на пари. Еден од најважните учесници на пазарот на пари, секако, е државата. Државата, најчесто преку Министерството за финансии, емитува краткорочни хартии од вредност за да дојде до ликвидни средства за финансирање на своите потреби.

Меѓу позначајните учесници на пазарот на пари се и специјализираните посреднички финансиски организации. Во развиените пазарни економии постојат голем број посреднички организации, меѓутоа не се сите учесници на пазарот за пари. На него можат да учествуваат само оние коишто ќе добијат дозвола од централната банка.

Специјализираните финансиски организации, коишто се учесници на пазарот на пари, се поделени во две големи групи, и тоа:²

- во *првата група* влегуваат оние посреднички финансиски организации коишто сите активности на пазарот на пари ги извршуваат во свое име и за своја сметка;
- во *втората група* влегуваат оние посреднички финансиски организации коишто своите активности на пазарот на пари ги извршуваат во туѓо име и за туѓа сметка. Тие, во вистинска смисла, се брокери кои ги доведуваат во контакт

²Љупчо Трпески, *Банкарство и банкарско работење* (прво издание), Скопје, 2009, стр. 185.

купувачите и продавачите на краткорочни вредносни хартии, а за таа своја посредничка улога наплаќаат провизија.³

1.2 Банките како учесници на пазарот на капитал

Во работењето со хартии од вредност банките можат да извршуваат различни активности, односно: да бидат активни на примарниот и секундарниот пазар, да дејствуваат како дилери и брокери, но и да нудат различни дополнителни услуги, главно, поврзани со работењето со хартии од вредност.

На примарниот пазар, пак, банките самостојно или преку своите подружници се главните играчи при издавањето државни хартии од вредност. Притоа, тие се јавуваат во улога на основни дилери коишто учествуваат на аукциите за државни хартии од вредност, а потоа нив им ги продаваат на други инвеститори.

Исто така, банките се активни и на секундарниот пазар на хартии од вредност, каде што дејствуваат како брокери или дилери.

Така, кога извршуваат брокерски активности, банките посредуваат меѓу продавачите и купувачите на хартии од вредност, а за извршената услуга наплаќаат определен надоместок-брокерска провизија. Јавувајќи се како дилери, пак, банките работат за своја сметка, т.е. купуваат и продаваат хартии од вредност, заработувајќи на разликата меѓу куповните и продажните цени. Притоа, во одделни случаи, банките ја извршуваат улогата на поддржувачи на пазарот.⁴ На пример, кога централните банки ги спроведуваат операциите на отворен пазар, тогаш тие работат само со определен број банки, коишто ја извршуваат улогата на поддржувачи на пазарот. Работејќи како поддржувачи на пазарот, банките се должни во секое време да држат определена залиха хартии од вредност, коишто ги нудат за продажба на заинтересираните купувачи, според објавената продажна цена. Во истовреме, тие се обврзани да ги купат хартиите од вредност што ќе им ги понудат заинтересираните продавачи, но се разбира, според објавената куповна цена. Банките остваруваат заработувачка од овие активности на тој начин што хартиите од вредност ги продаваат по повисока цена од онаа според

³ Љупчо Трпески, *Банкарство и банкарско работење* (прво издание) оп.цит., стр. 187.

⁴ Горан Петревски, *Управување со банките* (второ издание), Економски Факултет - Скопје стр. 208

којаштоги купуваат.⁵Притоа, разликата меѓу продажната и куповната цена на хартиите од вредност се вика распон.

1.3 Банките учесници на девизниот пазар

Девизен пазар, всушност, е она место каде што парите, деноминирани во една валута, се разменуваат со пари, деноминирани во друга валута. Во потесна смисла на зборот, пак, девизниот пазар претставува перманентно среќавање на понудата и побарувачката на слободни девизни средства; додека во поширока смисла на зборот девизниот пазар опфаќа купопродажба на девизи, одржување на тн. девизни позиции, девизна арбитража, девизни шпекулации итн.

Постоењето на девизниот пазар се јавува како неопходност за да се обезбеди непречено извршување на трансакциите меѓу партнерите од различни земји.⁶

Главни учесници на девизниот пазар се комерцијалните банки, корпорациите коишто се вклучени во меѓународната трговија, небанкарските институции и централните банки. На девизниот пазар, исто така, можат да учествуваат и поединци, но таквите готовински трансакции имаат незначителен удел во вкупната трговија со девизи. Натаму се дадени кратки објаснувања за овие учесници на девизниот пазар.

1. **Комерцијални банки**. Комерцијалните банки се во центарот на девизниот пазар, затоа што речиси секоја поголема меѓународна трансакција вклучува задолжување и кредитирање на сметките на комерцијалните банки во различни финансиски центри. Девизното тргување меѓу банките – наречено меѓубанкарско тргување– е една од најзастапените активности на девизниот пазар. Курсевите коишто им се нудат на клиентите-корпорациите, наречени малопродажни курсеви, обично, се понеповолни од големопродажните меѓубанкарски курсеви. Разликата меѓу малопродажните и големопродажните курсеви, всушност, е надоместокот на банката за извршената работа или услуга. Важноста на банките на девизниот пазар се гледа во тоа што тие се во можност да ги доведат купувачите и продавачите на девизи на едно место. Со услужувањето на повеќе клиенти истовремено, преку единечно големо купување

⁵ Љупчо Трпески, *Банкарство и банкарско работење* (прво издание), Економски факултет - Скопје, 2009, стр.199.

⁶ Михаил Петковски, „Финансиски пазари и институции“ (второ и дополнето издание), Економски факултет – Скопје, 2009, стр. 117-119.

на определена валута, банката може да заштеди на трошоците што се јавуваат при обезбедувањето соодветни информации.

2. **Корпорации** . Корпорациите, коишто работат во повеќе земји, честопати извршуваат или примаат плаќања во валути што не се во домашната валута на земјата во којашто им е седиштето.⁷
3. **Небанкарски финансиски институции** . Дерегулацијата на финансиските пазари и појавата на нови финансиски инструменти од ден - на ден сè повеќе ги охрабрува небанкарските финансиски институции да им нудат на своите клиенти широк спектар нови услуги, но голем дел од нив речиси се исти како оние што ги нудат банките.⁸
4. **Централни банки** . И покрај тоа што обемот на трансакциите на централните банки типично не е голем, влијанието на овие трансакции може да биде огромно. Причината за ова влијание се гледа во тоа што учесниците на девизниот пазар внимателно ги следат чекорите на централната банка, главно, заради формирање определени ставови за идните макроекономски политики, коишто можат да влијаат врз девизните курсеви.

2. Ризици со коишто се соочуваат банките – специфичности и карактеристики

Ризикот, во основа, значи неизвесност во остварувањето на планираниот резултат, односно можноста вредноста на некој инструмент во банката да биде поинаква од онаа што тој ден се антиципира дека ќе биде во некој иден период ќе биде различна, а тоа ја претставува суштината на ризикот во работењето на банките. Навременото идентификување на сите видови ризици и преземањето соодветни мерки за заштита претставува многу битен фактор за идното успешно работење на банката. Имено, секоја банка којашто прави напори да има одржлив развој и рамноправно да учествува на финансискиот пазар на којшто постои голема конкуренција, а пред сè да ги заштити своите депоненти и да ја зачува системската стабилност и ликвидност, мора во своите цели да ја вгради и стратегијата за управување со банкарските ризици . За да

⁷ Горан Петревски, „Банкарски менаџмент“ (второ издание), Економски факултет – Скопје, 2011, стр. 366.

⁸ Горан Петревски, „Банкарски менаџмент“ (второ издание), оп. цит., стр. 367.

ја задржат својата позиција на пазарот во таквите новонастаните услови банките се повеќе влегуваат во нови полиња на работење. Но, логична последица на тие реформи во банкарското работење се и нараснатите ризици во нивното работење. Според тоа, ризиците во банкарското работење се извесност, а неизвесно е само во колкав обем и во кој временски период во иднина тие ќе се јават. Поради тоа, во своето секојдневно работење банките треба постојано да го имаат предвид фактот дека ризиците што се само можни денес, во блиска иднина можат да се претворат во реалност. Нивното игнорирање може да води кон сериозни загуби во иднина, односно да доведе до загрозување на финансиската стабилност и сигурност на банките. Оттука, банките треба да имаат изградено стратегија за управување со ризиците, што ќе им овозможи подобар поглед кон иднината и способност за соодветно концепирање на сопствената деловна политика. Без таква стратегија, пак, банките нема да имаат визија за можните негативни појави во нивното работење, т.е. за можните флукуации во нивната профитабилност, а ќе немаат ниту начин за контрола на неизвесноста на очекуваните заработувачки.

Карактеристики и специфичности на ризикот

Во финансиската теорија ризикот се дефинира како девијација или отстапување од очекуваните резултати што настанале како резултат на варијациите на финансиските променливи. Според ова, за да постои ризикот во финансиското работење тој мора да биде: можен, да предизвика економска штета, да биде неизвесен и да биде случаен.

Всушност, ризикот претставува “опасност од загуба”. Постојат многу различни дефиниции за ризикот, но она што е заедничко за сите нив е: неизвесноста и можните загуби во услови на таквата неизвесност.

Банките во своето работење се изложени на широк спектар ризици, а тие можат да се класифицираат на *деловни* и *општи ризици*. Ризиците со коишто се соочуваат банките, а коишто немаат директна контрола над нив се нарекуваат општи ризици. Во оваа група ризици спаѓаат: стратегискиот, државниот, правниот и некои други. Главна карактеристика на овие ризици е нивната непредвидливост и неможноста банката адекватно да се заштити. Во групата деловни ризици спаѓаат оние коишто банките ги преземаат за да остварат профит.

Во оваа група ризици се идентификуваат: финансискиот, технолошкиот, ризикот од (не)успешно пласирање на производот, ризикот од (не)успешно маркетинг

презентирање на производите и други. Природата на деловните ризици е таква што секогаш можат прецизно да се класифицираат во определена категорија, па така некои од овие видови ризици се преклопуваат.⁹ Поради тоа, корелациските врски меѓу финансиските ризици значајно можат да ја променат вкупната слика за ризичната изложеност на банките. Ризиците можат да се класифицираат на различни начини, но најчесто се поделени на:

- ✚ *финансиски и нефинансиски ризици*. Финансиските ризици се јавуваат во оние ситуации во коишто постои финансиска неизвесност (парични загуби), додека нефинансиските ризици не предизвикуваат финансиски последици;
- ✚ *динамични и статички ризици*. Динамичките ризици настануваат поради економски промени (промена на нивото на каматните стапки), а на статичките ризици не влијаат промените во економијата, туку промените во природата – опасности од природата, однесувањето на одделни индивидуи и др.;
- ✚ *фундаменталните и посебните ризици* се однесуваат на последиците и причините за евентуалните загуби. Фундаменталните ризици ги опфаќаат загубите коишто настанале како последица на економски, општествени, политички и природни појави и тангираат големи сегменти, па дури и цели популации;
- ✚ *посебните ризици* предизвикуваат загуби што настануваат како резултат на одговорноста на поединци, а последиците од нив ги чувствува самиот поединец, но не ипостојните групи;
- ✚ *чисти и шпекулативни ризици*. Кај шпекулативните ризици постои можност од загуба, но исто така и можност да се профитира. Чистите ризици ја опфаќаат само можност за загуба.

Во современата литература се смета дека една од најприфатените класификации на ризиците е нивното групирање во *четири основни категории*, и тоа : *финансиски, оперативни, деловни и ризици на случувањата*. *Финансиските ризици* истовремено опфаќаат два вида ризика, т.е. : основни ризици - вклучувајќи ги ризикот на ликвидност, кредитниот и ризикот на солвентност - а можат да резултираат со загуби ако соодветно не се управуваат; и шпекулативните ризици коишто се темелат на финансиска арбитража и можат да резултираат со добивка или загуба, во зависност од

⁹Емет Џ. Воган – Управување со ризици, Арс Ламина публикации, 2014, стр. 12-15

тоа дали арбитражата е успешна или не.¹⁰ Основни шпекулативни ризици се: каматниот, девизниот и ценовниот или позицискиот ризик. *Оперативните ризици* се поврзани со севкупната организација и функционирањето на интерните системи, вклучувајќи ги информациските системи, синхронизираноста на банкарската политика и процедурите, кражби и сл.

Деловните ризици се поврзани со деловното окружување на банките, вклучувајќи ги макроекономските и политичките фактори, правната легислатива, инфраструктурата на финасискиот систем и платниот промет. *Ризиците на случувањето* ги вклучуваат сите типови надворешни ризици коишто, доколку се материјализираат, можат да го нарушат банкарското работење или да ја загрозат финансиската стабилност и адекватноста на капиталот. Различните видови ризик и степенот на ризичност на којшто е изложена определена банка се детерминирани од нејзината големина, сложеноста на деловните активности и обемот на работењето. За ефикасно финансирање на банката, како и зголемување на сопствената вредност таа мора да се развива, да го зголемува бројот на клиенти, да развива нови иновациски производи и услуги, да освојува нови пазари, да мобилизира повеќе средства и истите да ги пласира и да воведува нова технологија во работењето. Бидејќи, профитот може да се оствари само со преземање ризик, со управувањето на ризиците се овозможува менаџментот на банката да определи до кое ниво треба да се ризикува за да се оствари максимален профит.¹¹

Оттука може да се заклучи дека основна задача на банката не е избегнувањето на ризикот, туку професионално управување со потенцијалните ризици. Основната потешкотија при управувањето на банките потекнува од разновидноста на ризиците, па поради тоа идентификувањето и квантифицирањето на ризиците денес станува една од најважните банкарски функции. Управувањето со ризиците е процес преку којшто се идентификува неизвесноста и се управува со можностите и опасностите во деловните банки. Без оглед на софистицираното мерење, банките често прават разлика меѓу очекуваните и неочекуваните загуби. Очекувани загуби се оние коишто банката со сигурност знае дека ќе се случат (на пример, очекувана стапка на неизвршени обврски од страна на должниците на кредитното портфолио или на прортфолиото на кредитните картички). Неочекуваните загуби се поврзани со непредвидени случувања и во тој

¹⁰Crouhy. M., Galai, D., Mark, R., - Risk Management, 2001, by the McCraw-Hill Company, p.99

¹¹Walton Hall, Milton Keynes, цитирано дело

случај тие се покриваат од сопствениот капитал. Имено, постојат два начина за заштита од ризиците, а тие се:

- поставување рестриктивни ограничувања при вложувањата за да се минимизира износот на инвестициите со ризичен предзнак; и
- либерален пристап, што дозволува зголемување на ризичната изложеност, проследен со системско мерење на ризикот на целото портфолио.

Сумирајќи ги горенаведените факти, на крај може да се заклучи дека без изложување на портфолиото на ризик не е можно да се оствари адекватен принос. Поради огромното значење на ризиците и заштитата од нив тие заземаат посебно место и се актуелизирани и во Базелската спогодба преку дефинирањето на тн. регулаторен капитал.

2.1 Кредитен ризик

Кредитниот ризик претставува веројатност, односно можност пласираните средства од банката кај кредитобарателите да не бидат вратени под услови и во рокови утврдени во договорите за заем.¹² Овој ризик настанува кога клиентот, од објективна или субјективна причина, нема да биде во можност да ги изврши своите обврски кон банката. Значаен дел од активата на банката е концентриран во кредитните пласмани коишто носат најмногу приход, но и се подложни на најголем ризик. Неизмирувањето на обврските од страна на должникот е главна причина за настанување делумна или целосна загуба за банката врз основа на позајмените средства или каматата. Кредитниот ризик се јавува и поради неизвеност дека должникот ќе ги исполни своите кредитни обврски во предвиденото време. Бидејќи постојат голем број должници, кредитниот ризик се јавува во повеќе форми. Во традиционалното банкарско кредитниот ризик претставува најважниот вид ризик.¹³

Краткорочниот кредитен ризик во банкарското работење ја претставува неизвесноста што е присутна во работењето на банката, а којашто произлегува од спроведувањето на нејзината краткорочна кредитна политика. Оваа неизвесност може да биде мерлива или немерлива, но и очекувана или неочекувана, меѓутоа факт е дека

¹² Одлука за управување со ризиците, Службен весник на РМ, бр. 31/2008

¹³ Д-р Драгољуб Арсовски – Ризици во банкарското работење, Охрид, 2004, стр. 92

во борбата за профит, а под влијание на конкуренцијата, банката мора да ги задоволува потребите од средства на своите комитенти, преземајќи го врз себе и ризикот од таквото работење.

Ризикот на долгорочното кредитирање претставува еден од најкомплексните ризици во банкарското работење. Долгиот рок за враќање на средствата произлегува од карактерот на вложувањата. Долгиот рок за враќање на средствата влијае врз големата неизвесност што е присутна, односно: вложениот капитал да биде вратен под услови и во рок што е договорен. Всушност, се работи за можност во така долгиот рок на вложувања да се јават сите видови ризици што ги познава банкарското работење, а тоа да влијае за манифестирање негативен ефект во работата на банката.

2.2 Ризик на каматните стапки

Ризикот на каматната стапка претставува можност или веројатност за неостварување на очекуваните приходи на банката, главно, како резултат на промените во активните и пасивните каматни стапки на банката. Ризикот на каматните стапки претставува сегашен или иден ризик што носи намалување на приходите на банката или намалување на финансиската актива во билансот на банката, а како резултат на несаканите осцилации на каматните стапки.¹⁴ Ризикот од промената на каматните стапки е ризик од загуба што произлегува од неповолните промени на каматните стапки, а тие влијаат врз позициите во портфолиото на банкарските активности. Каматниот ризик се јавува при трансформација на краткорочните депозити во долгорочни пласмани. Изложеноста на банката на каматниот ризик настанува поради промена на каматните стапки и рочна неусогласеност меѓу пласманите и изворите. Влијанието на каматниот ризик врз работењето на банката може да се набљудува од два аспекта, и тоа како: влијание на банкарската книга (banking book) и трговската книга (trading book). Во книговодствената евиденција на банката се класифицираат и евидентираат сите традиционални банкарски активности, коишто делумно се поклопуваат со инвестициските активности. Сите трансакции што се одвиваат на пазарот се нотираат во трговската книга.¹⁵ Разликата меѓу овие два сегмента е видлива во стратегијата на банката. Банкарската книга почива на филозофијата - *купи и*

¹⁴ Crouhy, M., Mark, R. i Galai, D., Risk Management, Mc Graw-Hill, New York, 2001, p.475

¹⁵ Madura, J.: Financial Markets and Institutions, Thomson – South – Western, Ohio, USA, цитирано дело

држи(buy and hold), додека во трговската книга доминира стратегијата на тргување. Од овој аспект, пак, каматниот ризик може да се подели на: каматен ризик содржан во трговските трансакции на банката (traded interest rate risk) и билансен каматен ризик (non - traded interest rate risk). Вториот вид каматен ризик се врзува за структурата на билансот на банката, додека пак каматниот ризик, содржан во трговските трансакции, се поврзува со влијанието што промената на каматните стапки го има врз пазарната вредност на позицијата на банката .

Според книговодствениот аспект, компонентите на каматниот ризик се:

1. *базниот ризик* - голем број билансни позиции на банката ги генерираат приходите и трошоците што се индексирани од каматните стапки;

2. *ризик од промена на условите* - постојат различни индексирања на пазарните каматни стапки;

3. *опциски ризик* – тоа е уште еден извор на каматниот ризик што се однесува на опциите што се вградени во банкарските производи. Ваквиот ризик не смее да се занемари, особено ако се има предвид обмот на кредитите во билансот на состојба. Онаа банка којашто мора да го обнови кредитот со фиксна каматна стапка по пониска каматна стапка, всушност, е свесна за овој вид ризик. Мерењето на опцискиот ризик е многу потешко во споредба со мерењето на вообичаениот ризик што се јавува со простата индексација, согласно пазарните каматни стапки.¹⁶

Влијанието на каматниот ризик врз работењето на банката зависи од: вредноста на билансните и вонбилансните позиции коишто се чувствителни на ризик, т.е. структурата на билансот; волатилноста на каматната стапка; и временскиот интервал во којшто има изложеност на каматен ризик.

2.3 Пазарен ризик

Пазарниот ризик претставува ризик од загуба, и тоа како последица на промената на цената на финансиските инструменти наменети за тргување. Пазарниот ризик (како сегашен или иден ризик) предизвикува негативни ефекти врз резултатот и

¹⁶J..Bessis: Risk Management in Banking, John Wiley&Sons LTd, NY, USA 2001, p.25

капиталот на банката, а е предизвикан од промената на вредноста на портфолиото на финасиски инструменти.

Пазарниот ризик е составен од две компоненти, во зависност од причините што го предизвикуваат, а тие се:

- ✚ *општ ризик*, што зависи од насоката на движењето на финасиските променливи – движењето на каматните стапки, девизните курсеви, цената на акциите, цените на стоките и друго; и
- ✚ *специфичен ризик*, што не е условен од насоката на движењето на финасиските променливи – волатилноста, нелинеарната изложеност и изложеноста на хедџинг позициите.

Промените на пазарната вредност можат да се квантифицираат преку следниве два фактора: волатилноста на пазарните фактори и осетливоста на инструментот.

Сé поголемата изложеност на банката на пазарниот ризик е резултат на широкиот спектар активности што ги извршуваат банките и нивниот премин од традиционални – посреднички активности кон шпекулативна трговија во којашто банката распоредува определен износ на капитал за оние активности што содржат извесен степен на ризик.

2.4 Ризик на девизниот курс

Девизниот ризик е ризик од појава на негативни ефекти во финансиските резултати и капиталот, а коишто се јавуваат како резултат на промената на девизниот курс. Варијациите на приходите се причина на индексирањето на приходите и трошоците за девизните курсеви или номинирањето на приходите и обврските во странска валута. Овој ризик е резултат на инвестициските активности и оние банкарски работи што се вршат во странство. Најчесто се манифестираат следниве основни видови девизен ризик: ¹⁷

- ❖ *книговодствен*. Овој ризик се јавува кај компаниите што имаат свои организациски делови во странство и финасиското работење го извршуваат во странски валути;

¹⁷Greuning, H., Brajović-Bratanović, *Analiza i upravljanje bankovnim rizicima*, Zagreb, 2006, p. 14

- ❖ *транзакциски* . Овој вид ризик се однесува на можни идни меѓувалутни добивки или загуби од трансакциите што се извршени или ќе се извршат и коишто се доминирани во странски валути;
- ❖ *економски* ризик настанува како последица на промената на вредноста на интервалутаните курсеви и домашната валута, при што доаѓа до промена на износот на очекуваните приходи и расходи, како и промена на конкурентската издржливост на банката.

2.5 Оперативен ризик

Оперативниот ризик настанува поради лошото функционирање на информацискиот систем, системот за известување, неприменување на пропишаните интерни процедури за контрола и мониторинг на ризикот во банката. Оперативниот ризик предизвикува појава на негативни ефекти во финансискиот резултат и капиталот на банката, главно, од грешки во работата од страна на вработените, неадекватни процедури и процеси, несоодветно управување на информациските и другите системи во банката, како и поради непредвидливи екстерни случувања.

Овој ризик настанува како последица на: измама , одделни работни навики и (не)сигурност на работното место, постапки поврзани со клиентите, производите и деловните активности; штети на материјалните добра, прекин на работата поради грешки во информацискиот систем, погрешно управување со процесите и сл.

3. Процес за управување со ризиците

Управувањето со ризикот во банкарското работење е една од основните компоненти за водење успешна деловна политика на секоја современа банка.¹⁸ Констатацијата дека управувањето со ризици претставува научен приод кон постапувањето со чистите ризици имплицира дека овој процес се состои од логичен редослед на чекори. Шесте чекори кај овој процес на управување со ризиците се следниве:

1. утврдување на целите,
2. идентификација на ризиците,
3. оценување на ризиците,
4. анализирање на алтернативите и избирање средство со коешто ќе се третираат ризиците,
5. спроведување на одлуката,
6. оценување и ревидирање.

3.1 Управување со кредитниот ризик

Управувањето со кредитниот ризик, во суштина, претставува идентификување на постојните и потенцијалните ризици што се поврзани со кредитниот процес и преземањето соодветни мерки и активности за негово минимизирање или сведување на прифатливо ниво за прифаќање од страна на банката. Иако причините за лошото работење и слабите резултати на определена банка можат да бидат многубројни, сепак, клучната причина за соочувањето со серизни финансиски проблеми при работењето најчесто се поврзува со: слабите кредитни стандарди или критериуми за оценка на кредитните рејтинзи на комитентите, непридавањето важност на промените на економските и другите околности што можат да доведат до влошување на кредитниот рејтинг на комитентите и лошото управување со кредитното портфолио. Основна цел при управувањето со кредитниот ризик е максимизирање на стапката на принос на капиталот, но притоа изложувајќи се на кредитен ризик во прифатливи граници. Елементите на кредитната политика ги определуваат параметрите на кредитното портфолио, а со нив се прецизира: процентот од банкарските средства што ќе се користат за кредитирање, критериумите за рентабилност на кредитниот процес, видовите кредити што ќе се одобруваат и нивната дистрибуција според типовите,

¹⁸BIS, Sound Practices for the Management and Supervision of Operational Risk, BSBS, 2003, цитирано дело

географската структура на кредитите, критериумите за кредитирање, толеранцијата кон кредитниот ризикот, ограничувањата што се однесуваат на концентрацијата на кредитите, органите коишто одобруваат кредити, процесот на мониторинг на кредитите, системите за мерење на интерниот рејтинг на кредитниот ризик, активностите поврзани со проблематичните кредити, управните и судските практики и процедури во врска со кредитите, усогласувањата со законската регулатива за кредитирање и тн. Доброто управување со кредитниот ризик подразбира:

- обезбедување адекватно опкружување за управување со кредитниот ризик;
- квалитетен процес за одобрување на кредитите;
- квалитетен процес за администрирање на кредитите, а исто така мерење и мониторинг на кредитниот ризик; и
- контрола на квалитетот на процесот за управување со кредитниот ризик.

Обезбедувањето адекватно опкружување за управување со кредитниот ризик подразбира утврдување стратегија и политика за управување со овој вид ризик, поставување соодветна организациска структура и утврдување на одговорностите и надлежностите на управниот одбор, кредитниот одбор и функцијата за управување со ризиците.

Банките треба да имаат квалитетни критериуми врз основа на коишто ќе ги одобруваат кредитите, да ги испитуваат пазарните и целните групи, целосно да ги дефинираат комитентите, намената на кредитите и изворите за отплата на одобриениот кредит. Во истовреме е неопходно јасно и прецизно да се дефинираат кредитните лимити како за определените комитенти, така и за кредитните производи, да се утврдат процедурите за рефинансирање на постојните или реструктурирање на проблематичните кредити. Администрирањето на кредитите во банките се извршува од страна на вработените во back office, коешто е посебно одделение и во целост независно работи од front office. Овој организациски дел е одговорен за примање на документацијата при одобрување на кредитите, обезбедување и проценка на вредноста на понудениот колатерал, водење кредитни досиеја, исплата на одобрените средства врз основа на кредитите и сл. Квалитетниот процес на администрирање на кредитите, што го опфаќа мерењето и следењето на кредитниот ризик, подразбира континуиран мониторинг на кредитното портфолио, субпортфолиото, поединечните комитенти, нивното

класифицирање и адекватно формирање на резервите за потенцијалните загуби, утврдување интерни модели за определување на кредитниот рејтинг.¹⁹

3.2 Управување со ризикот од каматните стапки

Каматниот ризик се јавува како резултат на можноста за промена на каматните стапки, којаштоби била неповолна за банката. Овој ризик, пред сè, е резултат на непотполната синхронизација на промената на каматните стапки на активата и пасивата. Освен тоа, банките даваат заеми коишто се на многу подолг рок, во однос на рочноста на изворите на банката.²⁰ Банката може да биде зафатена од каматниот ризик, доколку применува фиксни каматни стапки. Постојат повеќе модели за мерење на каматниот ризик, а од нив најприфатени се: *ревалоризацискиот модел* и *моделот на рочност*. Имано,

- ревалоризацискиот модел (the repricing model) тргнува од рочното несовпаѓање на позициите на страните на активата и пасивата, имајќи предвид дека тие големини можат да бидат ревалоризирани во наредниот период, доколку дојде до промена на каматните стапки;
- моделот на рочност (the maturity model) е подобар метод за согледување на ефектите од промената на каматната стапка на билансната позиција на банката.

3.3 Управување со пазарен ризик

Управувањето со пазарниот ризик се однесува на управувањето со процесите што настануваат со промените на каматните стапки, девизните курсеви и цените на акциите. Кај каматните стапки главниот извор на ризик е временската разлика (time lag) од/ до новото формирање на каматните стапки на активата, пасивата и вонбилансните инструменти.

Во развиените земји постои долгорочна тенденција учеството на депозитите постепено да се намалува во однос на вкупната актива (и пасива) на банката, при што

¹⁹ Алекса Стаменковски, Банкарски менаџмент, Скопје, 2006, стр. 159-161

²⁰ Љупчо Трпески, Пари и банкарство, Скопје 2003, стр.298

разликата ќе се пополнува со емисија на обврзници од страна на банката, чијашто цена постојано осцилира, и тоа инверзно во однос на моменталната пазарна каматна стапка.

Мерењето на висолината на пазарниот ризик за банката е важно од повеќе причини, односно:

1. топ менаџментот на банката мора секој ден точно да знае колкава е изложеноста на банката на пазарниот ризик за да издвои соодветен износ на капитал за покривање на евентуалните загуби;

2. мерењето на ризикот е битно за спроведување на современиот концепт принос-ризик (return-risk), што значи дека приносот мора да се менува како што ќе се менува и ризикот.

3.4 Управување со ризикот на девизниот курс

Ефективното управување и мониторингот на позициите коишто гласат на странски валути бара употреба на голем број техники и алатки. Какви техники и во кој обем ќе се применат зависи од вкупната изложеност на банката кон девизниот ризик, односно од валутната структура на билансот на состојба, активностите на тргување со определени валути, како и употребата на финансиските деривати во функција на хедџинг билансите или трговски позиции. Сепак, меѓуосновните техники за управување со девизната изложеност се издвојуваат следниве:

- дефинирање на лимити;
- ограничување на вкупните нето отворени позиции;
- ограничување на определени валутни позиции;
- одржување на адекватна ликвидност;
- стрес - тестовите;
- дневна ревалоризација;
- одредби за максимални загуби;
- ограничување на концентрацијата;
- ризик од порамнување;
- тестови за чувствителност;
- вредностите во ризик;
- поделба на надлежностите;
- известување за утврдените неправилности;

- диверзификација на договорните страни;
- користење деривати.

Банките употребуваат лимити за да се намалат потенцијалните загуби од девизниот ризик. Токму затоа, тие мора да имаат пишани политики што ќе ги дефинираат нивните активности што ќе се извршуваат во странски валути и на тој начин ќе ја ограничуваат изложеноста на валутниот ризик и потенцијалните загуби, како последица на тоа. Дефинирањето на лимитите се воспоставува во зависност од природата на девизниот ризик и видот трансакции коишто се извршуваат, а притоа го вклучуваат истиот ризик. Лимитите, без разлика дали се искажани во апсолутни или релативни бројки, треба да бидат поврзани со ризичниот профил на банката, нејзината капитална структура и движењата на определена валута на пазарот.

3.5 Управување со оперативниот ризик

Бидејќи управувањето со оперативниот ризик обезбедува сигурност на банката, постојано се прават напори за поквалитетно управување со овој ризик.

Основни начела за управување со оперативниот ризик се:

1. Одборот на директори треба да биде свесен за главните аспекти на оперативниот ризик, како специфична категорија на ризик со којшто треба да се управува, како и за потребата од постоење соодветен систем за управување со него;
2. Одборот на директори треба да се погрижи банкарскиот систем за управување со оперативниот ризик да подлежи на делотворна и сеопфатна внатрешна ревизија, којашто ќе ја извршуваат независни, добро образовани и способни професионалци;
3. банката треба да го утврди оперативниот ризик поврзан со сите значајни производи, активности, процеси и системи.
4. исто така, банката треба да има пропишани политики, процеси и постапки за контролирање/намалување на оперативниот ризик, а тие одвреме - навреме треба да се преиспитуваат;
5. банкарските супервизори треба да бараат од сите банки (без оглед на големината) да имаат делотворен систем за идентификување, оценување, следење и контролирање на значајните оперативни ризици.

II Управување со ликвидносниот ризик

1. Значење на ликвидносниот ризик за банкарските институции

Ликвидноста претставува способност на банката да обезбеди средства за раст на активата и да ги исплати обврски што ќе втасуваат, без притоа да се изложува на неочекувани загуби. Цената на ликвидноста е функција од пазарните услови и пазарната перцепција на ризиците коишто ги презела банката, и тоа како ризикот на каматните стапки, така и кредитниот ризик. И приходот на банката е функција на ликвидноста, бидејќи таа, за да обезбеди високоликвидна позиција, еден значаен дел од средствата ги пласира во ликвидни средства, со кратка рочност, а овие средства обично се без камата или со ниска каматна стапка, што пак има негативни ефекти врз профитабилноста.²¹ Доколку банката се соочи со неадекватна ликвидност, тогаш менаџментот ќе биде принуден да ги реконструира или користи дополнителните извори на средства, но под понеповолни пазарни услови. Ликвидната позиција на банката е детерминирана од внатрешни и надворени фактори. За да се утврди адекватноста на ликвидната позиција на банката е неопходно да се анализираат следниве фактори:

- тековната ликвидна позиција на банката;
- историските податоци за обврските на банката во врска со изворите на средства;
- антиципираните идни потреби на изворите на средствата;
- разгледување на опциите за редуцирање на потребите за изворите на средства или повлекување дополнителни извори на средства;
- моменталниот и идниот квалитет на активата;
- моменталниот и идниот капацитет на профитабилноста; и
- моменталната и планираната капитална позиција.

За да ги обезбеди потребните извори на средства банката мора да преземе една или комбинација од следниве активности:

²¹ Д-р Драгољуб Арсовски – Ризици во банкарското работење, Охрид, 2004, стр. 146

- оптимално да ги распореди ликвидните средства;
- да ги зголеми краткорочните заеми;
- да ги намали позициите на помалку ликвидните средства;
- да го зголеми капиталот на банката.

Суштинска детерминанта за планирањето на ликвидноста и обезбедувањето на потребните извори на средства е предвидувањето на промените во економската клима, следењето на финансиските трендови и трендовите на пазарот, но и поседување на информации за:

- внатрешната цена на изворите на средства;
- резидуалната рочна неусогласеност на средствата и обврските;
- антиципираните потреби на страната на изворите на средствата;
- економските и пазарните прогнозирања.

Токму затоа, банките треба да имаат ефективен план за веројатноста да се јават овие потреби. Планот треба да ги идентификува минималните и максималните потреби за ликвидни средства и да ги дефинира алтернативните акции за задоволување на потребите. Покрај тоа, некои од значајните фактори коишто влијаат врз ликвидноста на банката вклучуваат и:

- намалување на профитабилноста;
- зголемување на нефункционалните средства;
- концентрација на депозитите;
- низок рејтинг, добиен од страна на овластените рејтинг агенции; и
- проширување на деловните активности.

1.1 Ликвидноста и причинителите на проблемите поврзани со неа

Ликвидносниот ризик предизвикува состојба банката да не може да обезбеди доволно парични средства за измирување на своите краткорочни обврски во моментот на нивното втасување или потребните средства да ги обезбеди со многу повисоки трошоци. Овој ризик е присутен дури и кога банката е солвентна, но моментално нема на располагање доволно финансиски средства за да ги подмири своите втасани обврски, а за да ги обезбеди потребните средства мора да направи дополнителни трошоци. Оттука, ликвидноста како и способноста за финансирање на зголемувањето на активата и измирување на втастаните обврски е пресудна за опстанокот и успешното работење на секоја банкарска институција. Постојат два основни извора преку коишто може да се реализира ликвидносниот ризик, а тие се:

- *намалување на изворите на средствата и*
- *неквалитетни пласмани на средствата.*

Проблемот при управувањето со ликвидноста настанува кога депонентите на банката масовно ги повлекуваат своите депозити, главно, како последица на лошата репутација на банката, односно ширењето информации дека таа има определен проблем и не е во можност да ги исплати сите обврски, така што настанува тн. “јуриш на банките”. Според тоа, ризикот од ликвидноста настанува како последица на брзите промени во подмирувањето на обврските на банката, при што тие можат да ја доведат во ситуација да мора многу брзо да продаде еден дел од својата актива по ниска цена или да позајми средства според каматна стапка којашто е повисока од реалната цена. Последиците од ризикот на ликвидноста, предизвикан поради високиот износ на ненаплатени или нефункционални кредити, се следниве:

- намалување на резервите на ликвидност;
- намалување на каматносната актива, а со тоа и намалување на приходите од камати;
- недостаток на средства за исплата на депозитите и другите обврски, што предизвикува намалување на ликвидните резерви;
- повлекување на пласманите од другите банки, што доведува до намалување на приходите од каматите;
- дополнително задолжување за да се одржи определеното ниво на ликвидност, што предизвикува расходи врз основа на каматите;

- намалување на рентабилноста;
- намалување на капиталот и
- несолвентност на банката.

1.2 Управување со ликвидноста

Управувањето со ликвидноста на банката се развива, менува и надоградува во согласност со развојот на финансиските пазари и појавата на различните финансиски инструменти, но и со промената на сфаќањата за местото, улогата и начинот на работењето на банките. Денес преовладува „комбиниран пристап или врамнотежена стратегија за управување со ликвидноста” којашто се темели на управување со имотот и обврските, односно со активата и пасивата.²²

Управување со активата

Секоја банкарска институција треба да држи соодветна големина на парични средства на жиро-сметката, потоа на девизните сметки кај странските банки и во сопствениот трезор и благајни за да ја одржи својата ликвидност. Со оглед на тоа што слободните (ликвидни) средства не носат камата, банката треба вишокот на парични средства, што нема намера да ги вложи во кредитни и некредитни пласмани, да ги инвестира во облик на краткорочна позјамица или депозит кај други банки, или да купи краткорочни ХВ коишто, во случај на недостаток на средства, можат брзо да се впаричат. Вишокот девизни средства банката може да го депонира за камата кај странски банки.

Управување со пасивата

За одржување оптимална ликвидност на определена банка можат да се дадат повеќе препораки и насоки коишто се однесуваат на пасивата, односно на изворите на средства. За што поголема пасива многу битна улога игра и деловната политика на банката спрема правните и физичките лица. Така, стимулативната каматна политика, добрата услуга, високиот углед и довербата кај јавноста ќе доведат до стабилни депозити и позитивно ќе влијаат врз нивниот раст.

²²Fusek, G., Identifikacija u procjeni rizika, Svijet osiguranja, casopis za pravo, ekonomiku i praksu osiguranja i reosiguranja, broj 3, 2000.

1.3 Проектирање на ликвидноста и проценка на банкарските потреби од ликвидност

Банките, како институции, особено се чувствителни на проблемите со ликвидноста, а тоа е така заради специфичноста на дејноста што ја извршуваат. Ликвидноста на банката мора да биде однапред предвидена, бидејќи без финансиско планирање таа може да биде неликвидна и да се соочува со низа финансиски проблеми.

Планирањето на ликвидноста на банката на годишно ниво служи за согледување на општите движења и како основа за ангажирање на паричните средства во планираниот период.

Во практиката на деловните субјекти проблемот на неликвидноста најчесто се манифестира како нерамнотежа меѓу приливот и одливот на финансиски средства. Во случај кога настанува моментална неликвидност, банката презема итни мерки, така што ги претвора хартиите од вредност во готовина или во парични средства на својата сметка кај централната банка, во зависност од тоа како паричните обврски треба да се подмируваат. Но, кога банката има траен дефицит во билансот на состојба, тогаш се поставува прашањето за нејзиниот опстанок на пазарот. Единствена мерка што банката може да ја примени, во ваков случај, е да ги намали кредитните пласмани за да ги усогласи со кредитниот потенцијал.

1.4 Процес за управување со ликвидносниот ризик

Управувањето со ликвидносниот ризик подразбира управување со активата и пасивата за да се овозможи навремено и редовно плаќање на обврските, и тоа во нормални или во вонредни услови на работење на банката.

Пристапи за проценка на ликвидносниот ризик

Постојат три основни пристапа за проценка на изложеноста на ликвидносниот ризик, а тие се:

- *пристап до ликвидни средства.* Овие пристапи се фокусираат на одржување доволно ниво на ликвидни средства за да се подмират обврските, како што встасуваат, и тоа во нормални и стресни услови на работење. Како варијација на овој пристап е можноста банката да одржува портфолио од неоптоварени, незаложени средства (вобичаено државни хартии од вредност), што можат да се

користи како колатерал при обезбедено финансирање, преку договори за реоткуп и други обезбедени аранжмани;

- *пристап за усогласување на готовинските текови.* Овие видови пристапи го определуваат кумулативното несопаѓање на готовинските текови за определен временски период и се засноваат на скалила за достасување;
- *комбиниран пристап.* Овој пристап ги комбинира елементите од претходните два пристапа. Така, при различни рокови на встасување, банките се обидуваат да извршат усогласување на готовинските одливи со договорените готовински приливи, како и со приливите коишто можат да се генерират преку продажба на средствата, договори за реоткуп или друг вид обезбедено (покриено) задолжување.

1.5 Политики и принципи за управување со ризикот на ликвидност

Во секојдневното финансиско работење управувањето со ликвидносниот ризик се постигнува преку управување со активата на определена банка. На среден рок со ликвидноста се управува и преку управување со пасивата на банката. Управувањето со ризикот на ликвидноста се извршува на три начина, и тоа преку:

- управување со активата, односно влијание врз обемот на ликвидната актива со трансформирање на помалку ликвидните облици на средства во парични средства;
- управување со пасивата, односно зголемување на пасивните обврски во ситуација на неликвидност, главно, преку нови задолжувања на пазарот на капитал, привлекување депоненти и друго и;
- управување со активата и пасивата, односно истовремено комбинирање на претходниве два метода.

При управувањето со ликвидносниот ризик не е доволно само банката да ја процени рочната структура на активата и пасивата, односно приходите и расходите, туку треба да се процени и веројатноста за исполнување на встасаните и новите обврски.

Поради специфичноста и суштинската важност на ризикот на ликвидност и начинот на организација за управувањето со овој ризик, како и проблемите што се

поврзани со управувањето на ликвидносниот ризик, Базелскиот одбор за супервизија, во 2000 година, има издадено документ, познат како "**Sound Practices for Managing Liquidity in Banking Organizations**". Овој документ опфаќа 14 принципи коишто треба да ги почитува секоја банка и тие да бидат составен дел на нејзината политика и процедурите за управување со ризикот на ликвидност. Четиринаесетте принципи за управување со ризикот на ликвидноста се групирани во осум основни групи од начела, и тоа:

1. развивање структура за управување со ликвидноста;
2. мерење и следење на нето задолжителните средства;
3. управување со пристапот до финансискиот пазар;
4. алтернативно планирање;
5. управување со девизната ликвидност;
6. развивање интерна контрола за управување со ризикот на ликвидност;
7. објавување податоци за подобрување на ликвидноста; и
8. улогата на супервизорите.

Првата група од основните принципи за управување со ликвидноста - *Развивање на структура за управување на ликвидноста* е составена од следниве принципи:

Принцип 1: Секоја банка мора да има договорена стратегија за секојдневно управување со ликвидноста;

Принцип 2: Управниот одбор на банката мора да ја потврди стратегијата и да го потенцира значењето на политиката што се однесува на управувањето со ликвидноста;

Принцип 3: Секоја банка треба да има менаџерска структура којашто е задолжена за оперативното спроведување на стратегијата за ликвидноста;

Принцип 4: Банката мора да има адекватен информациски систем за мерење, следење, контролирање и известување за ликвидносниот ризик.

Втората група, што го носи називот *Мерење и следење на нето задолжителните средства* ја сочинуваат следниве три принципа:

Принцип 5: Секоја банка би требало да воспостави процес за континуирано мерење и следење на нето потребните средства;

Принцип 6: Банката би требало да ја анализира ликвидноста, користејќи се притоа со низа различни „што/ ако” сценарија; и

Принцип 7: Банката мора често да ги преиспитува претпоставките користени при управувањето со ликвидноста за да ја оценива нивната адекватност.

Третата група принципи, што се однесуваат на пристапот до финасиските пазари, бара:

Принцип 8: Секоја банка мора периодично да ги преиспитува своите активности преку коишто ќе се утврдува и одржува односот со доверителите, диверзификацијата на обврските и обезбедувањето капацитети за продажба на дел од нејзината актива.

Седмата група принципи е наречена - *Алтернативно планирање или преземање на активностите во случај на настанување* непредвидени активности и таа е претставена преку:

Принцип 9: Банката мора да има планови за непредвидени случувања за да управува со ризикот на ликвидност во кризни ситуации, а тие треба да ги пропишуваат процедурите за надоместување на паричните средства што недостасуваат во таквите ситуации. Проблематиката на управувањето со девизната изложеност е опфатена во десеттиот и единаесеттиот принцип, и тоа на следниов начин:

Принцип 10: Секоја банка треба да има систем за мерење, следење и контролирање на ликвидните позиции изразени во валути, а коишто ги користи при извршување на своите активности;

Принцип 11: Во зависност од направените анализи, што се пропишани во претходниов принцип, банката би требало, во согласност со можностите, да постави и редовно да ги проценува лимитите коишто се однесуваат на рочната неусогласеност на паричните текови вкупно за сите странски валути, како и поединечно за секоја валута.

Шестата група принципи, што ја обработува ликвидноста, се однесува на *Интерната контрола при управувањето со ликвидносниот ризик*. Оваа група принципи е претставена преку следниов:

Принцип 12: Секоја банка мора да има адекватен систем за внатрешна контрола на процесот за управување со ликвидносниот ризик.

Претпоследната група од принципите за управување со ризикот на ликвидност се однесува на *Објавување податоци за подобрување на ликвидноста* и е претставена преку:

Принцип 13: Секоја банка мора да има механизам којшто ќе осигурува адекватно ниво за објавување на податоци за банката. Тоа треба да послужи за да се управува со перцепцијата на јавноста во однос на банката и нејзината стабилност. Во фокусот на последната група од принципите што се однесуваат на управувањето со ликвидноста е *улогата на супервизорите*, којашто е дефинирана преку:

Принцип 14: Супервизорите мора да спроведуваат независно вреднување на банкарската стратегија, политиката, процедурите и практиката што се однесуваат на управувањето со ликвидноста.

2. Мерење и контрола на ликвидносниот ризик

Мониторингот и мерењето на ликвидноста на ниво на банката треба да биде континуирано. Особено е важно, при управувањето со ликвидноста на банките во транзициските држави, да се посвети внимание на јакнењето на небанкарскиот сектор. Исто така, следејќи го развојот на современите финансиски пазари и банките воведуваат нови начини на финасирање на своите активности, но и широк спектар на современи производи и услуги коишто се достапни преку електронски пат. Токму затоа овде се поставува прашањето: како да се измери ризикот на ликвидност, односно како да се анализираат сите готовински приливи и одливи и како тие настануваат?²³ Како резултат на тоа се јавува износот на нето потребните средства, а тоа е променливата којашто треба да се определи за да се утврди големината на ризикот на ликвидност. Износот на нето потребните средства и ликвидните средства со коишто располага или не банката за да не можат да се задоволат нето - потребните средства, всушност, се дефинира како ризик на ликвидност. Оваа релација може да се изрази на следниов начин:

Ризикот на ликвидност (LR) = Ликвидност (L) - нето потребните средства (NPS)

На овој начин математички се квантифицира ликвидносниот ризик. Во случај кога LR има негативна вредност, тогаш нето - потребните средства се поголеми од

²³Емет Ц. Воган, “Управување со ризици”, Скопје, 2014, стр.128

расположливите ликвидносни резерви. Во ситуација кога е LR еднакво на нула, тогаш банката е во можност да ги задоволи сите барања за нето - потребните средства. Но, секогаш при изборот на методите за квантифицирање на ликвидносниот ризик банките тргнуваат од природата, спектарот и комплексноста на активностите коишто тие ги извршуваат.

Притоа, најчесто користени начини за мерење на ликвидноста се:

анализа на јазот (gap) на ликвидност; индикаторите на ликвидност, индексот на ликвидност; ликвидноста под ризик(LaR) и готовинскиот тек под ризик (CaR)

2.1 Индикатори на ликвидност

Индикаторите на ликвидноста претставуваат релативна позиција на определена позиција од активата или пасивата во билансот на состојбата на банката.

Ваквите индикатори на ликвидноста даваат одраз на:

- трендот и стабилноста на депозитите;
- адекватноста на ликвидните извори на средства;
- прибирањето долгорочна актива со волатилни обврски; и
- практика за обезбедување на средствата.

Најчесто користени индикатори за ликвидност се:

1.показателот на позицијата на паричните средства,што се пресметува на следниов начин:

готовината + резервите + девизните позиции + хартии од вредност што можат да се претворат во готовина / вкупната актива

Колку вредноста на овој индикатор е поголема, толку е подобра ликвидноста на банката.

2. показател на вкупните депозити = вкупните депозити / вкупната актива

3. показател на краткорочните депозити = краткорочните депозити / вкупната актива

4. показател на ликвидните резерви = готовината + резервите / депозитите.

Други најчесто користени индикатори на ликвидноста, а коишто ги користат банките се:

- нивото на неосигурани средства;
- односот на ликвидната актива и вкупната актива;
- односот на ликвидната актива и депозитите по видување;
- концентрацијата на големите депоненти;
- односот на терминските обврски и неликвидната актива;
- неискористените капацитети во програмите за краткорочни кредити;
- ризикот на државата;
- ризикот од финансиски загуби во рамките на групацијата;
- усогласувањето со стратегијата на хедџинг.

2.2 Индекс на ликвидност

Со индексот на ликвидност (liquidity index) се мерат можните загуби што произлегуваат од разликите во цени, и тоа при нужна или принудна продажба на средствата по пониска цена во однос на нормалната пазарна цена на средствата на банката.

2.3 Ликвидност под ризик и готовински тек под ризик

Ликвидност под ризик (LaR)

Следниот начин за мерење на ликвидноста е со помош на моделот за планирање на ризикот на ликвидност или т.н. Liquidity at Risk - LaR модел. Овој метод математички се претставува преку следново равенство:

$$\text{LaR} = p (\text{ликвидност}) - \text{CaR}$$

каде што CaR - претставува max износ на потенцијално потребните финансиски средства; p - веројатност дека потребните средства ќе бидат достапни, помножени со износот на тие средства.

Готовински тек под ризик (CaR)

Нето потребните средства можат да се претстават со временски дијаграм, така што ќе се креираат различни серии од зони коишто претставуваат интервали од определени износи на потребните средства. За да се зголеми грануларноста на CaR анализата, честопати многу банки својот CaR го определуваат за различни временски зони. На пример, CaR не се пресметува само на дневна основа, туку неделно, месечно или полугодишно, што им овозможува на банките постојано да ги предвидуваат и следат екстремните случувања, а со самото тоа и да изнаоѓаат можности да се обезбедат дополнителни средства.

2.4Анализа на ризични сценарија

Анализата на вредностите на индикаторите на ликвидност обезбедува значајни информации коишто даваат јасни сигнали за потенцијалното ниско ниво на ликвидност. Поради ова секторот за управување со ликвидност или АЛЦО - одборот пристапуваат кон преземање одделни активности во коишто се дефинирани алтернативни планови за обезбедување средства при настанување кризни ситуации, како што се, на пример:

- дополнителни извори за финасирање;
- утврдување приоритети при барањето на изворите за финансирање, пред сè, во зависност од времето и трошоците;
- операции поврзани со централната банка;
- јасно идентификување и доделување одговорност за управување со ликвидноста;
- процедури што го предвидуваат брзото и точно информирање на менаџерскиот тим за мерките коишто треба да бидат преземени.

Секторот за управување со ризици или функцијата за управување со ризици имаат обврска редовно, односно секои три месеца и еднаш годишно да вршат различни тестирања и симулации за да се овозможи ефикасно и точно управување со ликвидноста при настанување непредвидени ситуации. За испитување на кризните ситуации обично се вршат различни симулации. Некои од овие симулации се специфични за определен број банки, а другите имаат општа природа. При

извршувањето на стрес – тестирањата, најчесто, се вршат симулации на следниве параметри:

- повлекување на $x\%$ од депозитите во банките;
- неможност за рефинансирања на сите средства;
- дневен пад од $x\%$ на берзанскиот индекс;
- значајна промена на каматните стапки;
- можноста за прелевање на кризните ситуации од регионалните пазари;
- загубите врз основа на нефункционалните кредити.

Вообичаено, анализата на ризикот на ликвидност се темели на тековните пазарни услови, но неопходно е да се анализира ризикот на ликвидност и во стресни ситуации, што можат да бидат извор на сериозни проблеми за нарушување на ликвидноста на банката.

3. Стратегии за управување со активата и пасивата

Менаџерите на банкарските институции секој ден донесуваат одлуки за купување и продажба на хартии од вредност, потоа дали да се одобрат определени кредити и како да се финансираат нивните инвестиции и кредитирачки активности. Овие одлуки делумно се засновани на нивното сознание за каматните стапки, т. е. за правецот на промена кај каматните стапки во иднина. Другите два фактора, што мора да бидат земени предвид, вклучуваат композиција на нивните активи и пасиви и степенот на ризик што тие се подготвени да го преземат. Овие одлуки влијаат врз нето каматниот приход на банките и вредностите на билансот на состојба. Процесот на донесување такви одлуки за композицијата на активата и пасивата и проценувањето на ризикот е познат како *управување со активата/пасивата* (АЛМ). Одлуките, обично, се донесуваат од Комитетот за управување со активата/пасивата (ALCO), којшто е одговорен за севкупниот финансиски правец на банкарското работење. Негова цел е да ги управува ресурсите и користењето на средствата од билансот на состојбата и надвор од билансните активности, но со почит кон ризикот од движењето на каматните стапки и ликвидноста. На АЛМ, генерално, се гледа како на нешто на кратки патеки, фокусирајќи се на менаџментот со билансот на состојбата од ден - за ден или недела -

за недела, а што е неопходно за да се постигнат краткорочните финансиски цели. Традиционалната цел на ALM е да ја контролира големината на нето каматниот приход на банките. Оваа цел е поврзана со доларскиот геп. ALM, исто така, ги зема предвид и ефектите од промените врз вредноста на ставките од билансот на состојба. Оваа цел е поврзана со временскиот геп.²⁴

Управување со ликвидноста преку средствата

Од историски аспект, најстар пристап во обезбедувањето на потребите за ликвидност на банките е управувањето со ликвидноста преку средствата (asset liquidity management). Во рамките на оваа стратегија банките ја обезбедуваат ликвидноста, така што држат определен износ на ликвидни средства коишто, по потреба, ги продаваат и на тој начин ги претвораат во пари. Притоа, како ликвидни средства се сметаат оние што можат веднаш да се претворат во пари со најмала загуба во цената. Ликвидноста, којашто е управувана преку средствата, може да се дефинира како можност брзо, лесно и со најниски трошоци средствата да се претворат во пари.

Категории на ликвидна актива

Поаѓајќи од структурата на активата, според степенот на ликвидност, можат да се разликуваат следниве категории ликвидна актива:

- примарна резерва,
- секундарна резерва.

Примарната резерва (primary reserve) или уште позната како суперликвидна актива, се состои од износот на парични средства во благајната и на сметката на банката над обврската за издвојување и користење задолжителна резерва. Со овие средства банката е во можност во секое време да одговори на обврската со повлекување соодветен износ депозити или, пак, да ги стави на располагање одобрените кредити на своите клиенти.

Секундарната резерва (secondary reserve) се состои од примарната резерва и позициите од активата коишто лесно можат да се претворат во готовина, како што се: депозитите кај кореспондентните банки и хартиите од вредност коишто лесно можат да

²⁴Емет Ц. Воган – Управување со ризици, Арс Ламина публикации, 2014, стр. 116

се продадат (благајничките записи на централната банка, сертификати за депозити на банките, комерцијални записи).

3.1 Проценување на ликвидносните потреби

Определувањето, оценката и раководењето со ликвидносниот ризик на банката подразбира начин за управување со активата и пасивата што ќе овозможи навремено и редовно измирување на обврските, и тоа во нормални или вонредни услови на работење.

Мерењето на ликвидносниот ризик се остварува преку:

- *планирање и следење на приливите и одливите на паричните средства.* Банката има обврска да ги планира и следи (на дневна основа) приливите и одливите на паричните средства, врз основа на познатите, можните и очекуваните парични текови, вклучувајќи ги и приливите и одливите врз основа на вонбилансните позиции. При планирањето и следењето на паричните текови банката се придржува кон принципот на сигурни и јасни операции, односно само тековите за коишто е разумно да се сметаат за текови со висок степен на сигурност таа ќе ги класифицира како приливи, односно одливи на парични средства;

- *воспоставување и одржување соодветна рочна структура.* Банката ја следи преостанатата договорна рочна структура на активата и пасивата од аспект на усогласеноста на активните и пасивните позиции, и тоа според нивната договорна преостаната рочност. Под преостаната рочност се подразбира преостанатиот период до нивната фактичка договорена рочност. Соодветноста на рочната структура се мери преку усогласеноста на активните и пасивните позиции од билансот на состојба на банката.

Банката, покрај следењето на рочната структура на активата и пасивата, од аспект на усогласеноста на активните и пасивните позиции според нивната договорна преостаната рочност, ја утврдува рочноста на побарувањата и обврските и преку утврдување и следење на нивната очекувана резидуална рочност. Очекуваната резидуална рочност на побарувањата и обврските банката ја утврдува со користење соодветни претпоставки за големината на паричните приливи и одливи во одделни

временски периоди, акоишто ја земаат предвид веројатноста за настанување определен паричен прилив, односно одлив.

3.2 Стратегии за управување со ликвидноста на активата

Како најстар пристап за обезбедување на потребите за ликвидност на банките е управувањето со ликвидноста со посредство на активата, т.е. средствата. Банките ја обезбедуваат ликвидноста на тој начин што држат определен износ ликвидни средства коишто, по потреба, ги продаваат и на тој начин ги претвораат во пари. За одржување на потребното ниво на ликвидност банката има неколку алтернативи. Тие можат да бидат користени одделно или сите во исто време. Банката може да држи определен имот штомногу брзо може да го конвертира во готовина, но може и да позајмува средства на кратки периоди. Банката ќе настојува во секој момент да располага со определен имот, т.е. резерви за ликвидноста, коишто не влегуваат во нејзиниот кредитен потенцијал. Во рамките на резервите за ликвидност се разликуваат средства на примарните и средства на секундарните резерви на ликвидноста. Паричните средства претставуваат ликвидни средства, но тоа се однесува само на слободните парични средства, т.е. вишокот над задолжителната резерва. Овие парични средства можат да се употребат за задоволување на потребите за ликвидност, главно, на секојдневна основа. За задоволување на подолгорочните потреби за ликвидност банките се потпираат врз други ликвидни средства што ја формираат секундарната ликвидност. Тука спаѓаат финансиските инструменти, како што се: краткорочните државни обврзници, хартиите од вредност што ги издава Централната банка на РМ (благајничките записи на Централната банка), хартиите што ги издаваат деловните банки и комерцијалните хартии од вредност. Имено, се работи за финансиски инструменти со куси рокови на встасување, низок кредитен ризик и стабилни цени, а коишто се одликуваат со присуство на ликвидните секундарни пазари. Секундарните резерви, всушност, ги дополнуваат примарните резерви како извор што се користи при зголемено повлекување на депозитите од деловниот систем на банката.

Стратегијата за управување со ликвидноста, пред сè, со посредство на активата ја применуваат претежно помалите банки коишто, вообичаено, потешко можат да позајмуваат средства на финансиските пазари. Предноста од овој пристап е во тоа што ликвидните средства можат веднаш да се претворат во пари. Меѓутоа, овој пристап има и свои недостатоци, затоа што банката, наместо средствата да ги инвестира во кредити

или долгорочни хартии од вредност, ги чува а тие носат низок принос. Претераното користење на оваа стратегија може да ја намали профитабилноста на банката.

Во светската теорија и практика се познати повеќе препораки и начела што се однесуваат на активата, а се во функција на одржување оптимална ликвидност на банката. Со оглед на тоа што слободните (ликвидни) средства не носат камата, банката треба вишокот на парични средства (што нема намера да ги вложи во кредитни и некредитни пласмани) да ги инвестира во облик на краткорочна позјамица или депозит кај други банки или да купи краткорочни ХВ коишто, во случај на недостаток на средства, можат брзо да се впаричат. Вишокот девизни средства банката може да ги депонира за камата кај странски банки.Најзначаен, но и најпроблематичен дел во банкарското работење е одобрувањето кредити на заемобарателите со коишто тие ќе го финансираат тековното производство и проширената репродукција, односно нивниот развој. Со одобрувањето вакви кредити банката директно влијае врз својата ликвидност. Одобрувањето првенствено краткорочни кредити, а во помала мера долгорочни кредити, т.е. кредити што навистина ќе се отплаќаат, а не пролонгираат, репрограмираат или отпишуваат, треба да биде главна цел во работењето на секоја банка. Со купувањето благајнички записи банката може, во значаен дел, да ги супституира краткорочните кредити, а со купувањето државни обврзници може да ги замени долгорочните кредити. Хартиите од вредност, особено ако се гарантирани со имотот на компанијата, банкарска гаранција или др., при нормално функционирање на пазарот, е многу полесно да се претворат во пари, отколку побарувањата врз основа на кредит.

Значи, доколку банката управува со активата на претставениот начин и во границите на своите можности, тогаш таа ќе си осигура трајно одржување уредна ликвидност. Меѓутоа, ако банката се ориентира кон управување со ликвидноста само преку активата, тоа значи дека таа ќе треба значаен дел од побарувањата да ги држи во облик на краткорочни, брзо впаричливи хартии од вредност, чијшто принос е неколку пати помал од приносот на одобрените кредити; или значаен дел од побарувањата да ги држи во облик на депозити и меѓубанкарски позајмици под минималните каматни стапки.

3.3 Стратегии за управување со ликвидноста на пасивата

Во текот на '60. и '70. години на 20. век банките од земјите со развиени финансиски пазари започнале сè повеќе да ги задоволуваат своите потреби за ликвидност преку позајмување на пазарот на пари. Овој пристап за обезбедување на ликвидноста од позајмени извори е познат како *управување со ликвидноста прекуобврските* (liability liquidity management).²⁵ Потребите за ликвидност банката ги покрива преку различни инструменти на домашниот и меѓународниот пазар на пари, односно преку: склучување репо-договори или позајмување од други банки на меѓубанкарскиот пазар, потоа издавање потврди за депозити и сл. Поголемите банки имаат можност за покривање на потребите за ликвидност и на меѓународниот меѓубанкарски пазар, односно преку позајмување на пазарот на евравалути. Во рамките на оваа стратегија се јавува и можноста за позајмување од централната банка (на пример, за покривање на привремените потреби од ликвидност што се јавуваат во текот на работниот ден, главно, се користат кредити од централната банка коишто се враќаат во текот на истиот ден). Оваа стратегија на управување со ликвидноста со посредство на пасивата, најчесто, ја применуваат поголемите банки. Можноста за позајмување на пазарот на пари е определена од оценката на ризичност на банката од страна на пазарните учесници. Затоа банките, коишто се одликуваат со силна капитална основа, вообичаено имаат можност да позајмуваат по ниска каматна стапка. Банките коишто се соочуваат со проблеми во работењето, пак, мораат да плаќаат високи каматни стапки на средствата што ги позајмуваат или, во краен случај, воопшто да немаат пристап на пазарот на пари.

Позајмувањето на пазарот на пари зависи и од структурата на изворите за финансирање. Имено, оние банки коишто претежно се финансирани од стабилни депозити имаат многу полесен пристап на пазарот, бидејќи учесниците на пазарот ги оценуваат како помалку ризични. Обратна е ситуацијата со банките коишто имаат високо учество на нестабилни депозити, бидејќи се третираат за поризични и поради тоа нивниот пристап на пазарот на пари е ограничен. Предноста при управувањето со ликвидноста преку позајмување се состои во тоа што банката не мора да чува нископриносни ликвидни средства, туку слободните парични средства може да ги инвестира во долгорочни хартии од вредност и на тој начин да ја подобри својата профитабилност. Претераната употреба на оваа стратегија, исто така, носи

²⁵Бентон Е. Груп, Џејмс В. Колари, “Комерцијално банкарство – управување со ризик”, Скопје, 2011, стр.117

определени ризици. Поточно, ако банката често позајмува на пазарот на пари, таа ќе биде принудена да плаќа повисока каматна стапка од вообичаено. На тој начин таа ќе ја обезбедува ликвидноста со многу високи трошоци, а тоа ќе има негативно влијание врз нејзината профитабилност. Исто така, банката којашто многу често се наоѓа во улога на позајмувач на пазарот на пари се изложува на опасност да биде проценета како многу ризична. Па, како последица од тоа, таа може да се најде во ситуација да нема пристап на пазарот на пари, т.е. да не може натаму да позајмува, независно од каматната стапка што им ја нуди на инвеститорите. Освен тоа, каматните стапки на пазарот на пари знаат често да бидат променливи, така што банката нема да може однапред да ги планира трошоците. Со употребата на овој пристап раководството на банката има помала контрола во управувањето со ликвидноста и со тоа значително се стеснува просторот за менаџирање при итни потреби за одржување на ликвидноста.

За одржување оптимална ликвидност на определена банка можат да се дадат повеќе препораки и насоки коишто се однесуваат на пасивата, односно на изворите на средства. За секоја банка средствата на правните субјекти, што се вклучени во нејзиниот депозитен состав, се многу важни. Доколку компаниите работат позитивно, имаат брз обрт, односно циклус на производство, продажба и наплата, имаат атрактивни производи коишто се плаќаат авансно или веднаш по испораката, извршуваат финансиски трансакции со други клиенти на банката и тн., тогаш ќе дојде до зголемување на банкарската депозитна база. Значаен извор на средства претставуваат и средствата на физичките лица (населението). Овој извор на средства ќе биде стабилен и ќе се зголемува само ако граѓаните остваруваат повисоки приходи и се склони кон штедење. За што поголема пасива, пак, многу битна улога игра и деловната политика на банката спрема правните и физичките лица. Стимулативната каматна политика, потоа добрата услуга, високиот рејтинг, углед и доверба кај јавноста, вообичаено, доведуваат до стабилни депозити, а тоа позитивно се одразува врз банкарскиот раст. Стабилното работење на банката, нејзиниот бонитет, кредитната способност и углед ја прави препознатлива и таа има поголеми можности за добивање краткорочни и долгорочни кредити во земјата и странство, ако се јави потреба за брзо да го зголеми нејзиниот извор на средства.

3.4 Комбинирано менаџирање со ликвидноста

Поради бројните недостатоци на претходните два пристапа во управувањето со ликвидноста, најголем број банки применуваат комбиниран пристап во управувањето со ликвидноста. Поточно, тие користат комбинација на управувањето со ликвидноста преку активата и пасивата, т.е. рамнотежено управување со ликвидноста (balanced liquidity management). Со оваа стратегија, којашто уште е позната и како управување со паричните средства, банката ги планира вкупните потреби за ликвидност и нив ги покрива од сите расположливи извори. Таа ги избира изворите за обезбедување на ликвидноста во зависност од условите на пазарот на пари (расположливоста на средствата, височината на каматните стапки и сл.) и во зависност од природата на потребите за ликвидност (итни, привремени или долгорочни). За да ја обезбеди ликвидноста банката мора да чува определена резерва на ликвидни средства (претежно краткорочни хартии од вредност). Приливите што се јавуваат од долгорочните хартии од вредност претежно ги користи за покривање на подолгорочните потреби од зачувување на ликвидноста. Кога банката има потреба да задоволи неочекувани нарушувања на ликвидноста, тогаш тоа го прави со позајмување на пазарот на пари. Оваа стратегија на рамнотежено управување со ликвидноста бара поставување формална политика на ликвидност и јасни процедури штотрба да бидат усогласени со нејзините цели. Управувањето со ликвидноста мора да биде поврзано со сите нејзини активности коишто се одразуваат врз ликвидноста, бидејќи мора постојано да се поддржува основната дејност : остварување приходи врз основа на одобрување кредити и понуда на други финансиски производи/ услуги. При формирањето на насоките за инвестирање во хартии од вредност треба да се имаат предвид проектираните потреби за ликвидност во текот на годината. Исто така, треба да се имаат предвид и кредитите што се планирани да се одобрат во иднина. За да се одржува ликвидноста на стабилно ниво, пак, потребно е постојано да се надгледува секојдневната основа и, доколку е потребно, да се вршат приспособувања. Целта на оваа стратегија е одржување на ликвидноста на оптимално ниво, што би значело покривање на сите предвидени и неочекувани потреби за ликвидност, но и со истовремено инвестирање на слободните парични средства.²⁶

Базелскиот комитет за супервизија ликвидноста ја дефинира како способност да се финансира зголемувањето на активата и навремено исплаќање на обврските што

²⁶ Бентон Е. Груп, Џејмс В. Колари, “Комерцијално банкарство – управување со ризик”, Скопје, 2011, стр.117

треба да се втасаат. Откако ќе се утврдат потребите за ликвидност, раководството треба да најде начин за покривање на недостигот од ликвидност или за инвестирање на вишокот парични средства. Банката мора да воспостави систем за управување со ликвидносниот ризик што ќе опфаќа неколку елементи, и тоа: дефинирање на стратегијата, соодветен информациски систем, воспоставување внатрешна контрола и ревизија, соодветна организациска структура, изработка на план за управување со ликвидносниот ризик во вонредни услови. Финансиската состојба на банката е мерило за нејзината способност да ги извршува обврските во предвидените рокови. Финансиската радио-анализа претставува основно средство за анализа на финансиските извештаи. Како најстар пристап за обезбедување на потребите за ликвидност е управувањето со ликвидноста со посредство на активата. Банките ја обезбедуваат ликвидноста на тој начин што држат определен износ на ликвидни средства коишто, по потреба, ги продаваат и на тој начин ги претвораат во пари. Оваа стратегија претежно ја употребуваат помалите банки коишто, вообичаено, потешко можат да позајмуваат средства на финансиските пазари. Обезбедувањето ликвидност од позајмени извори е познато како управување со ликвидноста со посредство на пасивата. Потребите за ликвидност банката ги покрива преку различни инструменти на домашниот и меѓународниот пазар. Оваа стратегија обично ја применуваат поголемите банки. Но, поради низата недостатоци што ги имаат овие две стратегии, голем број банки се определуваат да применуваат комбиниран пристап за управување со ликвидноста. Оваа стратегија бара поставување на формална политика на ликвидност и дизајнирање јасни процедури што ќе бидат усогласени со крајните деловни цели на банката.

III Менаџирање со ризикот на ликвидноста во банките во Република Македонија

Народната банка на Република Македонија е централна банка и единствена емисиона институција во државата. Организацијата и работењето на Народна банка се регулирани со Законот за Народната банка на Република Македонија.²⁷ Народната банка го информира Собранието на РМ и јавноста за монетарната политика најмалку двапати годишно. Основна цел на Народната банка е постигнување и одржување на ценовната стабилност. Друга цел е да придонесува кон одржување стабилен и конкурентен пазарно ориентиран финансиски систем. Третата цел е поддржување на општата економска политика, без да се загрози остварувањето на нејзината основна цел, а во согласност со принципот на отворена пазарна економија со слободна конкуренција. Капиталот на Народна банка е во сопственост на Република Македонија и тој не може да се пренесува или да биде предмет на какво било оптоварување. Македонската банка за поддршка на развојот е развојна банка којашто има за цел да го поддржува и стимулира развојот на македонското стопанство во согласност со стратегиските политики, цели и приоритети на РМ. Фондот за осигурување на депозити, исто така, има мошне значајна улога во банкарскиот систем за зголемување на штедењето и поттикнување на инвестициите. На крајот од 2016 година банкарскиот систем на Р.Македонија го сочинуваат петнаесет банки и три штедилници. Бројот на банки се намалува споредбено со претходните години, пред сè, поради нивната консолидација. Консолидацијата, главно, настанува кај помалите банки за да можат да го издржат притисокот наметнат од големите банки, додека кај големите банки е присутен трендот на преземање од страна на странските финансиски групации. Ликвидноста на банкарскиот сектор е стабилна и на релативно многу високо ниво. Носител на ваквата ликвидносна позиција на банките е високиот степен на стабилност на депозитната база на банките, како и постојаниот нагорен тренд на ликвидната актива. Ликвидната актива обезбедува висок степен на покриеност на депозитите на населението, како и на вкупните краткорочни обврски. Натаму, присутна е висока концентрација на депозитна база, којаштокај одделни банки достигнува и до 70% . Македонскиот финансиски сектор ја одржа својата стабилност и покрај глобалната криза. Сепак, мерките за стабилизирање на европскиот банкарски систем ги зголемија оптимизмот и довербата на пазарите. Странските директни инвестиции во технолошките зони придонесоа за подобрување на извозните остварувања и за постепено јакнење на надворешната позиција на земјата. Стабилноста на позначајните

²⁷ „Службен весник на РМ“ бр.158/10 од 9 декември 2010 година и бр.123/12 од 2 октомври 2012 година

сегменти од финансискиот систем, како и неговата едноставна структура, слабата поврзаност меѓу одделни сегменти и отсуството на сложени финансиски инструменти и услуги се главни фактори за стабилноста на финансискиот систем. Банките се главна алка за поврзаноста меѓу одделните сегменти во рамките на финансиската мрежа и токму затоа имаат големо влијание врз движењата и стабилноста на целокупниот финансиски систем. Во отсуство на соодветен асортиман на инструменти за инвестирање, финансиските институции вложуваат значителен дел од расположливите средства на депозити кај домашните банки. Стабилноста и ликвидноста на банките е значаен фактор за стабилно работење на недепозитните финансиски институции и воопшто на финансискиот систем во целина. Ликвидноста на банкарскиот систем на Република Македонија беше на високо ниво во текот на 2016 година, независно од забавувањето на растот на ликвидните средства. Стрес-тестирањето покажува дека банкарскиот систем го одржува задоволителното ниво на податоци, со што се намалува опасноста за прелевање на потенцијалните ризици кон другите сегменти во финансискиот систем.

1. Банкарски систем на Република Македонија

Република Македонија банкарскиот систем го наследи од поранешна СФРЈ, во сопственост на државата и со структура што одговараше на тогашната планска економија. Монетарното осамостојување на Р.Македонија беше извршено на 26 април 1992 година со воведувањето на македонскиот денар, како законско средство за плаќање, а со тој чин се поставија темелите на банкарскиот систем. Преку отпис на старото девизно штедење, побарувањата и обврските во однос на странски кредити и санацијата на најголемата македонска банка, Стопанска банка - Скопје, започна реструктурирањето на македонскиот банкарски систем во 1995 година. Основна цел беше да се исчистат портфолијата на банките од лошите пласмани коишто достигнаа 85% од вкупните пласмани на банките. Мерките за финансиско реструктурирање беа комбинација на централизиран-децентрализиран пристап за санирање и опфаќаа:

1. линеарна санација на четирите стари банки, главно заради зголемување на нивната солвентност;
2. санација на најголемата банка, Стопанска банка - Скопје, со цел зголемување на нејзината солвентност и ликвидност;

3. мерки за редуцирање на монополската положба на најголемата банка;
4. приватизација на банките;
5. формирање Агенција за санација на банките, којашто требаше да ја преземе наплатата на лошите пласмани на претпријатијата и од случај - до случај да врши поврзување на санацијата на банките со санацијата на претпријатијата.

Со конституирањето на НБРМ се воспоставија услови за развивање нови односи во областа на банкарскиот систем, што беа засновани на следниве начела:²⁸

- изградба на нова сеопфатна регулатива;
- еднакви услови за основање банка, без разлика на статусот на основачот;
- приспособување на банките кон условите на пазарната економија;
- сигурност и заштита на штедните влогови.

Целта на овие начела беше создавање здрав банкарски систем, како предуслов за враќање на довербата на граѓаните. Работењето како и организацијата на Народна банка се регулирани со Законот за Народна банка на Република Македонија.²⁹ Со монетарното осамостојување во Република Македонија постоеја пет банки. За да се зголеми конкуренцијата меѓу банките, се постави полиберална законска регулатива за основање банки. Овој пристап даде резултат, така што во 2001 година банкарскиот систем на Р.Македонија броеше дваесет банки, една подружница на странска банка и седумнаесет штедилници. Од дваесетте банки, пак, само седумнаесет можеа да работат во земјата и да вршат платен промет со странство, додека останатите три имаа дозвола за вршење дејност само во земјата. Потоа, како резултат на влезот на странски директни инвестиции, како и со реформите во платниот систем во земјата, всушност, започна процесот за окрупнување и консолидација на банкарскиот систем во земјата. Во Р.Македонија постои висока концентрација на банкарски капитал, банкарска актива и банкарски депозити во мал број банки. Банкарскиот систем на Република Македонија се смета за отворен кон странскиот капитал и има универзален карактер, а него го сочинуваат:

- Народната банка на Република Македонија;

²⁸ Зборник на трудови, октомври 2000, стр. 117

²⁹ „Службен весник на РМ“, бр. 158/10 од 9 декември 2010 и бр. 123/12 од 2 октомври 2012 година

- комерцијалните банки;
- Банката за поддршка на развојот;
- Поштенска банка и
- штедилниците.

Како основни сегменти во структурата на банкарскиот систем се банките и штедилниците. Банките се 'рбетен столб на банкарскиот систем. Улогата на штедилниците, пак, е незначителна. Учеството на штедилниците во креирањето на вкупната актива на банкарскиот систем е 1% и на нив отпаѓаат 3% од вкупните депозити на населението.³⁰

Анализирано според делокругот на своето работење, може да се забележи дека банките се од универзален тип, со исклучок на Банката за поддршка на развојот и Поштенската банка коишто имаат специфичен карактер. Банката за поддршка на развојот е развојна банка, чија основна цел е стимулирање на развојот на малите и средни претпријатија, како и финансиска поддршка на извозот. Поштенската банка, пак, покрај традиционалните банкарски работи, ги врши и финансиските трансакции поврзани со поштенските активности. Банкарскиот систем на Република Македонија е регулиран во согласност со европските стандарди и тој се карактеризира со континуиран тренд на раст на нето- добивката на банките, раст на побарувачката за кредити, висока каматна маргина, како и либерализиран пристап за странските инвеститори.³¹ На 31.12.2015 година банкарскиот систем во Република Македонија го сочинуваа петнаесет банки и три штедилници. Споредено со крајот на претходната година се гледа дека бројот на банки останува непроменет, додека бројот на штедилници се намалува за една .³² Други специјализирани институции, коишто се дел од банкарскиот систем се:

- Фондот за осигурување на депозити и
- Агенцијата за управување со средства.

³⁰ Зборник на трудови, октомври 2000, стр. 117

³¹ Оцаклиеска, Д., Пазарот на капитал во функција на ефикасен портфолио менаџмент, докторска дисертација, Економски факултет- Прилеп, 2010, стр.218

³² Со заокружување на постапката за преобразба на Штедилница „Ал коса" АД Штип во финансиско друштво, во првиот квартал од 2015 година, бројот на штедилници се намали за една

Фондот за осигурување на депозити има значајна улога во банкарскиот систем. Негова основна цел е да ја врати довербата на населението во банкарскиот систем за граѓаните да ги вложат слободните парични средства во банките и штедилниците, а со тоа да се зголеми штедењето во земјата, како основен предуслов за поттикнување на инвестициите и економскиот раст и развој. Фондот е специјализирана финансиска институција којашто ги обештетува депозитите на штедачите во банките и штедилниците, коишто престанале со работа. Тој е државна институција во којашто членуваат сите банки и штедилници во Македонија и плаќаат премии во височина од 0,7% годишно на вкупните депозити на населението вложени кај нив, сè додека Осигурителниот фонд не достигне износ од 4% од вкупните депозити на населението. Во случај на банкрот на одделна банка или штедилница, Фондот ги покрива само физичките лица што имаат депозити, додека компаниите и другите правни лица можат да бараат обештетување само од стечајната маса на банката или штедилницата. Агенцијата за управување со средства е од привремен карактер и нејзина основна функција е да управува со постојните средства, а коишто претставуваат ненаплатени побарувања што претходно биле преземени од банките со процесот на нивната санација. Таа е основана во 2001 година и претставува следбеник на Агенцијата за санација на банки. Во 2015 година, и покрај сите проблеми, македонскиот финансиски сектор ја одржал својата стабилност.

Глобалната криза и натаму претставувала главниот извор на потенцијалните шокови за македонската економија. Под влијание на нето-извозот, зајакнатата лична потрошувачка, намалувањето на невработеноста, како и приспособливата монетарна политика македонската економија значително закрепнува. Странските директни инвестиции придонесоа за подобрување на извозните остварувања и за постепено јакнење на надворешната позиција на земјата. Банките се покажаа исклучително зрели и стабилни при управување со ликвидноста. И покрај благото намалување на ликвидните средства во 2015 година, тие и натаму учествуваат со над 30% во вкупните средства на банките и покриваат близу 60% во вкупните обврски што овозможува нивно непречено работење. Солвентноста на банкарскиот систем е висока.

Стапката на адекватност кон крајот на 2015 година изнесува 15,5% и забележува мало намалување во споредба со 2014 година поради зголемената кредитна активност на банките (при солиден раст на сопствените средства на банките во 2015 година) од 5,8%. Во услови на домашна политичка нестабилност и остварување пониски стапки на економски раст во споредба со првично очекуваните, во вториот

квартал од 2016 година кај вкупната актива на банките во Република Македонија се забележува опаѓање. Кварталното намалување на активата на банкарскиот систем, од 1, 5 %, беше најмногу изразено во април и делумно во мај, кога нестабилниот домашен амбиент и последователно влошените очекувања на економските субјекти предизвикаа повлекување на депозити од банкарскиот систем.

Но, намалувањето на депозитите на банкарскиот систем немаше позначителни преносни ефекти врз кредитната активност на банките.

Повлекувањето депозити од банкарскиот систем, во второто тримесечје од 2016 година, влијаеше врз ликвидните средства на банките, коишто се намалија за повеќе од 10% во споредба со 31.03.2016 година. Сепак, со повисокиот износ на претходно акумулираните ликвидни средства, како и инструментите на Народната банка за креирање ликвидност, успешно се амортизира оваа кризна епизода во домашниот банкарски систем, па дури се овозможи и остварување солидни стапки на кредитен раст, како главен извор на приходи за банкарскиот систем. Профитабилноста на банкарскиот систем е на стабилно ниво, а банките речиси постојано ги зголемуваат стапките на враќање на капиталот и активата, и тоа веќе подолг период наназад. Растот на депозитите во август 2016 година беше во целост искористен за повторно зголемување на ликвидните средства и подобрување на ликвидните показатели на банките, особено по падот што беше забележан во вториот квартал од 2016 година.

1.1 Карактеристики на банкарскиот систем на Република Македонија

Банките во Р.Македонија ги извршуваат следниве финансиски активности:

1. прибирање депозити и други повратни извори на средства,
2. кредитирање во земјата, вклучувајќи и факторинг и финансирање на комерцијални трансакции,
3. кредитирање во странство, вклучувајќи и факторинг и финансирање на комерцијални трансакции,
4. издавање и администрирање на платежни средства (парични картички, чекови, патнички чекови, меници),
5. финансиски лизинг,

6. менувачки работи,
7. платен промет во земјата и странство, вклучувајќи и продажба на девизи,
8. брз трансфер на пари.
9. издавање платежни гаранции, авали и други форми на обезбедување,
10. изнајмување сефови, остави и депоа,
11. тргување со инструменти на пазарот на пари (меници, чекови, сертификати за депозити),
12. тргување со девизни средства, вклучувајќи и тргување со благородни метали,
13. тргување со хартии од вредност,
14. тргување со финансиски деривати,
15. управување со средствата и портфолиото на хартии од вредност по налог и за сметка на клиентите,
16. купопродажба, гарантирање и пласман на емисија на хартии од вредност,
17. посредување во продажба на полиси за осигурување,
18. посредување при склучување договори за кредити и заеми,
19. обработка и анализа на информации за кредитната способност на правните лица,
20. економско - финансиски консалтинг,
21. други финансиски услуги утврдени со закон, што може да ги врши само банката.

1.2 Улогата на Народната банка на РМ во управувањето со ликвидносниот ризик

Народна банка на Република Македонија е централна банка, чија основна цел е одржување ценовна стабилност, преку водење соодветна монетарна политика.

Монетарната политика се сфаќа како дел од економската политика, чиишто главни цели се:

- одржување определена стапка на стопански раст;
- одржување определено ниво на производство;
- одржување стабилност на општото ниво на цени;
- одржување на рамнотежноста на платниот биланс.

Додека, пак, како главни инструменти на монетарната политика се сметаат:

- политиката на отворен пазар;
- дисконтната политика и
- политиката на задолжителна резерва.

Овие инструменти се развиваат и се модифицираат во зависност од промените на условите во економскиот и финансискиот систем. Во развиените земји се користат инструменти со коишто се влијае врз односите на пазарот на пари и пазарот на капитал, (како што е политиката на отворен пазар), додека во земјите во развој во преден план се инструментите со коишто се влијае врз кредитниот потенцијал на банките (како што е, на пример, задолжителната резерва). Задолжителната резерва е еден од најефикасните инструменти на централните банки за регулирање на паричната маса во оптек. Таа ги обврзува банките и штедилниците да издвојуваат средства на сметките на централната банка. Како основни функции на задолжителната резерва се: стабилизирање на краткорочните каматни стапки на пазарите на пари; управување со понудата на пари и нивото на кредитната мултипликација; како и намалување на структурниот вишок на ликвидност.

Задолжителната резерва во денари на банките се пресметува како збир на износот утврден од обврските во домашна валута, износот утврден од обврските во домашна валута со валутна клаузула и 30 % од износот утврден од обврските во странска валута. Задолжителната резерва на банките во девизи се издвојува на посебни девизни сметки на НБРМ во странство и се исполнува во евра на фиксно ниво, додека штедилниците ја исполнуваат задолжителната резерва на посебни сметки кај НБРМ на фиксно ниво.

Стапките на задолжителна резерва на банките се прикажани во следнатата табела 1³³

Обврски	Стапка на задолжителна резерва	Се применува од
- во домашна	8%	11.09.2013
- во домашна валута со валутна клаузула	20%	11.07.2009
- во странска валута	15%	11.09.2013
Исклучок:		
- обврски кон нерезиденти - финансиски друштва во странска валута со договорна рочност до една година 0%	13%	11.09.2013
- обврски кон физички лица со договорна рочност над две години	0%	11.01.2012
- обврски по репо-трансакции во домашна валута	0%	11.01.2012
- обврски врз основа на издадени должнички хартии од вредност во домашна валута со оригинален рок на втасување од најмалку две години	0%	13.02.2013
- обврски кон нерезиденти - финансиски друштва во домашна валута, во домашна валута со валутна клаузула и во странска валута, со договорна рочност над една година и обврските кон нерезиденти во домашна валута, во домашна валута со валутна клаузула и во странска валута, со договорна рочност над две години	0%	11.09.2013

³³Извор:nbrm.mk

Стапката на задолжителна резерва на штедилниците изнесува 2,5 %. Банките настојуваат да ги исполнат своите обврски за задолжителна резерва, но истовремено се трудат да не задржат вишок пари на своите сметки кај централната банка, бидејќи чувањето пари повеќе од потребното предизвикува трошоци. Банките настојуваат да го сведат износот пари на нивото на задолжителната резерва, па на таков начин набљудувано на кус рок, секојдневното управување со паричните средства, всушност, ќе се сведе на управување со задолжителната резерва. Основна намена на овој инструмент е квантитативното регулирање на парите во оптек. За разлика од операциите на отворен пазар со коишто првенствено се влијае врз монетарната база, односно примарната емисија, а преку неа врз паричната маса, кај задолжителната резерва првенствено се влијае врз монетарниот мултипликатор и преку неговите промени се влијае врз паричната маса.

Ако централната банка ја промени стапката на задолжителна резерва нагоре, тогаш монетарниот мултипликатор се намалува, а со тоа се намалува и паричната маса. И обратно, кога се намалува задолжителната резерва, монетарниот мултипликатор се зголемува, т.е. се зголемува паричната маса. Но, може да се заклучи дека во развиените пазарни економии задолжителната резерва, како инструмент на монетарната политика, полака го губи приматот. Овие земји повеќе ги користат операциите на отворен пазар и каматите. Меѓутоа ова е можно само во земјите со високоразвиени финансиски пазари. Не постои некое општо правило што би се однесувало на изборот на монетарните инструменти за регулирање на парите во промет. Тие се разликуваат од земја - до земја и од период - до период. Значи, задолжителната резерва во нејзината примена има определени специфичности коишто се разликуваат од земја - до земја. Тие специфичности доаѓаат до израз, пред сè, при:

- дефинирање на основата на депозитите според коишто се пресметува задолжителната резерва;
- рамките во коишто монетарната власт може да ја поместува задолжителната резерва нагоре или надолу;
- методите за пресметување на задолжителната резерва;
- проблемите околу вкатувањето на средствата на задолжителна резерва;
- можностите за селективна примена на задолжителната резерва.

Дефинирањето на основата на депозитите има три начина. Првиот е кога сите депозити влегуваат во основата врз којашто се пресметува задолжителната резерва по единствен процент; вториот е кога влегуваат сите депозити во основата, но со различен процент за одделни депозити; третиот е кога од основата се исклучени одделни депозити и на нив не се пресметува задолжителна резерва. Во најголем број земји се применуваат диференцирани стапки на задолжителна резерва коишто, по правило, се повисоки за депозитите по видување, а пониски за орочените депозити. Во повеќето земји со закон се определени границите во коишто може да се движи стапката на задолжителна резерва. Во рамките на тие ограничувања, пак, централните банки можат слободно да ја менуваат стапката на задолжителна резерва. Постојат разлики од една земја до друга во поглед на начинот за пресметување на задолжителната резерва. Така, во некои земји се зема просекот на депозитите во еден временски интервал (недела, две или месец) и на тој просек се пресметува задолжителна резерва. Во текот на 2015 година промените кај задолжителната резерва имаа за цел да се минимизираат некои од ризиците кај билансите на банките. Промените беа насочени да се стимулира долгорочното штедење во домашна валута и да се постигне поголемо кредитирање во корпоративниот сектор. Сите случувања на домашната политичка сцена, но и грчката финансиска криза негативно се одразија врз очекувањата на економските субјекти. Годишниот раст на депозитите забави, а негативно влијание имаше и кај штедењето во домашна валута. Во таквите услови, во август 2015 година, НБРМ ја намали стапката на задолжителна резерва за обврските на банките кон физичките лица во домашна валута, и тоа со договорна рочност над една година, од 8% на 0%. Со ваквата промена се прошири примената на стапките од 0%. Првичните ефекти од новата мерка се согледаа во октомври 2015 година, т.е. кога се стабилизира движењето на денарските депозити, а се зајакна и годишниот раст на денарски депозити на физичките лица со над две години. Примената на стапките од 0% овозможи да се ослободат ликвидни средства во банкарскиот систем во износ од 1, 371 милион денари и тие да се насочат кон поддршка на кредитниот раст. НБРМ и натаму ја користи мерката што овозможува намалување на основата на задолжителна резерва на банките за износот на новоодобрени кредити и вложувања во должнички хартии од вредност во домашна валута без валутна клаузула, издадени од нето-извозниците и домашните производители на електрична енергија.

Оваа мерка беше воведена кон крајот на 2012 година, а се применува од 2013 година. Преку примената на пониските каматни стапки и трошоците за провизија,

зголемената достапност и создавањето нови кредитни производи, банките воведоа поволности за компаниите од овие сектори. Во 2015 година 2, 740 милиони денари или четвртина од вкупниот годишен раст на кредитите, одобрени на корпоративниот сектор, беше насочена кон нето-извозниците. Со оглед на позитивните придобивки од оваа мерка за кредитирање на приватниот сектор, НБРМ кон крајот на 2015 година ја продолжи нејзината важност до крајот на 2017 година.

Намалувањето на задолжителната резерва од применуваните мерки во целост го надмина придонесот на растот на обврските во утврдувањето на задолжителната резерва во денари, така што состојбата на овој инструмент забележа намалување на годишна основа за 225 милиони денари и изнесуваше 17, 297 милиони денари. Задолжителната резерва во евра во противвредност изнесуваше 13, 262 милиони денари и на годишна основа беше повисока за 638 милиони денари што, главно, се објаснува со умерениот раст на девизните обврски на банките.

1.3 Улогата на банките во управувањето со ликвидносниот ризик

Определувањето, оценката и менаџирањето со ликвидносниот ризик на банката подразбира начин за управување со активата и пасивата што ќе овозможи навремено и редовно измирување на обврските, во нормални или вонредни услови на нејзиното работење. Банката активно ја следи, управува и контролира изложеноста на ликвидносниот ризик и ги управува средствата во активата и изворите на средства во пасивата согласно финансиските и готовинските текови, како и нивната концентрација, за хармонизирање на паричните приливи со одливите. За постигнување на тие активноститеа го следи и планира процесот на ликвидност што ќе и овозможи проценка на идните потреби за ликвидни средства, имајќи ги предвид економските, политичките, регулаторните и останатите промени што влијаат врз нејзиното работење. Ваквото планирање вклучува идентификација на познати, очекувани и можни парични одливи и создавање различни стратегии за управување со активата и пасивата, пред сè, со цел обезбедување на потребните парични приливи. Стратегијата на банката во делот на ликвидносниот ризик е ориентирана кон обезбедување адекватно ниво на ликвидност, коешто би ги задоволilo очекуваните и неочекуваните потреби за парични средства. Таа на потребите за одржување на ликвидноста одговара со држење на високоликвидни средства во својата актива, чија цена (трошок) е приходот којштоне го остварува со вложување на овие средства во други попрофитабилни инструменти

(опортунитетен трошок) и со обезбедување дополнителни финансиски извори што, најчесто, се со повисоки трошоци.

1.4 Банкарските ризици и одговорноста на законодавната и супервизиската власт

Банките во Република Македонија при извршувањето на деловните работи секојдневно се соочуваат со широк спектар ризици коишто, вообичаено, се поделени во следниве *четири категории*: ° *финансиски ризици* (кредитен ризик, ликвидностен ризик, пазарен ризик, валутен ризик, адекватност на капиталот, структура на билансот на состојба); ° *оперативни ризици* коишто се однесуваат на целокупната деловна стратегија и функционирањето на нејзините внатрешни системи, вклучувајќи ги информациските системи и технологијата, екстерните и интерни измами, падот на системот, лошото управување, односите со клиентите; ° *деловни ризици* коишто се поврзани со деловното окружување, вклучувајќи ги макроекономските, правните, законодавните и политичките фактори, инфраструктурата на финансискиот сектор, платниот промет, како и сите ризици што произлегуваат од деловните активности; и ° *ризици поврзани со случувањата*, коишто настануваат под влијание на определени надворешни случувања што можат да се материјализираат и да го загрозат нејзиното работење или да ја влошат финансиската состојба и адекватноста на капиталот. Во оваа група ризици се вбројуваат: политичките случувања во земјата, пазарните шокови, банкарските кризи, природните катастрофи или граѓански војни. Овие ризици имаат карактеристика на неочекувани сè до оној момент додека не станат реални, па поради тоа банките не се во можност соодветно да се подготват и да се заштитат од нив. Ризиците што настануваат како резултат од извршувањето на банкарските работи треба навреме да се препознаат, следат и контролираат. Адекватното управување со финансиските ризици, следењето на ризичната изложеност и почитувањето на насоките дадени од страна на регулаторните власти претставува основа на процесот за надзор на банката. Што се однесува на оперативните ризици, пак, доносителите на прописи обично утврдуваат соодветни насоки и препораки што се очекува банката да ги почитува и применува. Почитувањето на дадените насоки е подложно на мониторинг од страна на внатрешната контрола на банката. Исто така, внимание се посветува и на деловната стратегија, и тоа уште на самиот почеток при лиценцирањето на банката. Стратегијата и нејзините ризични импликации се предмет на дискусија во текот на

целиот надзор. Категоријата деловни ризици може, но и не мора да биде во делокругот на надзорното тело, но овие тела за регулирање на банкарскиот систем обично тесно се поврзани со многу клучни видовиделовно окружување. На пример, прописите поврзани со влез и давање лиценци и овластувања на банката ефективно ја определуваат структурата на составот на конкретната банка, како и нивото и природата на конкуренцијата. Според тоа, критериумите за давање дозвола за работа мора да бидат усогласени со оние коишто се применуваат при супервизорскиот надзор. Монетарната власт, исто така, има важна улога во определувањето на деловното окружување. Изборот, проектирањето и користењето мерки и инструменти на монетарната политика неразделно се поврзани со состојбата на банкарскиот систем, банкарската конкуренција и способноста за иновации во банкарскиот сектор. Оттука, од примарна важност се анализите при изборот и користењето средства според принципите на монетарната политика. Супервизорските власти, исто така, имаат клучна улога и во подрачјето на ризикот од случувања. Иако, овие ризици не можат да се предвидат и навреме спречат, сепак надлежните тела играат важна улога во проценувањето на влијанијата на тие случувања врз статусот и состојбата на банкарскиот систем и пазарот. Надзорната власт, исто така, поставува соодветна организација со којашто би се минимизирало влијанието и спектарот на нарушувањата за да се мобилизираат другите надлежни органи со цел делотворно решавање на последиците од настанатите непредвидливи случувања.

Однос меѓу анализата на ризиците и контрола на банките

Еден од клучните фактори за одржување на стабилноста и довербата во финансискиот систем е надзорот над банките, што се темели на континуиран аналитички преглед на банкарското работење. Контролата на банките е составен дел од еден многу поширок и долготраен процес и како таква вклучува внатрешна контрола и надворешен надзор. Овој процес подразбира воспоставување законска рамка за банкарскиот сектор, почитува хиерархија при донесувањето на законските прописи за извршување контрола, дефинирање на условите и критериумите за доделување дозвола, како и донесување правила за ограничување на нивото за ризик што е дозволено на секоја банка. Другите чекори на процесот вклучуваат: воспоставување рамка за бонитетно известување при индиректна контрола, како и извршување одделни активности и известување за нив при директната контрола. Резултатите од непосредната контрола претставуваат влезни компоненти на процесот за институционалниот развој на банката (а тие се предмет на контролата), како и

подобрување на регулаторното и надзорното окружување. Останатите важни фактори што се потребни за стабилноста на банкарскиот и финасискиот систем и пазарот вклучуваат здрава и одржлива макроекономска политика, добро развиена инфраструктура на финасискиот сектор, постојана пазарна дисциплина и примерна сигурносна мрежа на банкарскиот сектор.

Постапка за контрола и мониторинг на банките од страна на Народната банка на Р.Македонија

Согласно Законот за Народна банка на Република Македонија и Законот за банки, Народната банка е единствената супервизорска агенција којашто е надлежна за лиценцирање на банките и штедилниците во Републиката, како и за вршење супервизија на нивното работење. Основна цел на Народната банка на Република Македонија, при извршувањето на супервизорската функција, е одржување сигурен и стабилен банкарски систем и заштита на интересите на штедилниците и другите кредитори коишто имаат вложено сопствени средства во банките. Народната банка на Република Македонија супервизијата ја врши преку:

- ° вонтеренско следење;
- ° непосредна теренска контрола;
- ° непосредна теренска инспекциска контрола;
- ° одржување контакти со членовите на органите на банката и со друштвото за ревизија;и
- ° соработка и размена на податоци и информации со други супервизорски органи.

При вршењето на супервизијата на банките Народната банка на Република Македонија ја оценува сигурноста, стабилноста, ризичноста и усогласеноста на работењето на секоја поединечна банка со важечките прописи. Активностите што се спроведуваат од супервизорските тела се насочени кон:

- ° оценка на способноста на банката за управување со ризиците, вклучувајќи ја кадровската, организациската и техничката опременост за извршување на банкарските и финасиските активности;
- ° оценка на адекватноста на капиталот на банката, согласно утврдениот профил на ризикот и способноста на банката да управува со ризиците;

- ° оценка на деловната политика и стратегија на банката;
- ° контрола на организацијата и начинот за водење на трговските книги, деловната и сметководствената документација, и тоа од аспект на нивната точност, ажурност и веродостојност, примената на прописите за сметководство и сметководствените стандарди, како и тоа дали банката ги составила финансиските извештаи во согласност со важечките приписи за финансиско известување;
- ° контрола дали извештаите и податоците што банката ги доставува до Народната банка се доставени во рамките на пропишаните рокови и дали се составени во согласност со прописите што го регулираат работењето на банките;
- ° оценка дали банката ги исполнува условите за вршење банкарски и финансиски активности, како и усогласеноста на работењето на банката со дозволата за основање и работење, интерните акти на банката и прописите донесени од страна на Народната банка и другите надлежни институции и органи;
- ° проверка и потврдување на функционирањето на системот за интерна контрола, системот за корпоративно управување, системот за спречување перење пари и системот на банката за известување на раководството (менаџментот на информацискиот систем);
- ° оценка на изборот и начинот за вршење ревизија од страна на друштвото за годишна ревизија, како и извештајот за извршената ревизија на работењето и годишните финансиски извештаи на банката;
- ° оценка на работењето и ефикасноста на внатрешната ревизија;
- ° оценка на примената на стандардите за информативна сигурност и планот за континуитет во работењето.

При извршувањето на својата супервизорска функција Народната банка на Република Македонија применува низа супервизорски стандарди што имаат за цел ограничување на банкарските ризици. Основните супервизорски стандарди за работењето на банките, што се прифатени и воспоставени од страна на Народната банка на Република Македонија, се засноваат на меѓународните стандарди и практики, а коишто се воспоставени од страна на Базелскиот комитет за банкарска супервизија и европските директиви. Како најзначајни стандарди коишто се следат од страна на супервизорските власти се:

- ° адекватноста на капиталот, односно одржувањето адекватно ниво на капитал што ќе овозможи покривање на ризиците на коишто се изложени банките во текот на нивното работење. Стапката на адекватноста на капиталот, како однос на сопствените средства и активата пондерирана според ризикот, не може да биде пониска од 8%;
- ° критериуми за класификација на активните билансни и вонбилансни ставки, според степенот на нивната ризичност и вршењето исправка на вредноста, односно издвојувањето на посебните резерви за обезбедување од потенцијалните или настанатите загуби;
- ° лимити на изложеноста како однос меѓу вкупните билансни и вонбилансни побарувања спрема одделно лице и со него поврзаните лица, вложување во хартии од вредност издадени од тоа лице и капиталните вложувања во тоа лице, како и сопствените средства на банката;
- ° лимити за изложеност спрема валутниот ризик и начинот на управување; и
- ° лимити за ограничување на вложувањето на банката во земјиште, згради, опрема и капитални делови.

Консолидирана контрола

Дејствувањето на банките во меѓународни рамки ја зголемува активноста како на националните, така и на глобалните пазари, а тоа пак, од друга страна, може да имплицира потешкотии при поставувањето на основата за контролирање на овие банки. Имено, при извршување на меѓународните трансации можат да се провлечат и сокријат некои проблеми што не можат да ги забележат ревизорите од матичната земја, потоа определени практики коишто се поддржани од банките или доаѓаат од помалку уреденото окружување, а е исто така се скриени за ревизорите од матичната земја кои, така што во крајна линија можат да предизвикаат загуби и да го загрозат капиталот на банката. Интернационализацијата на банките би можела да послужи како начин за избегнување на почитувањето на прописите и контролата во ситуација кога проблематичната актива ќе се пренесе во подрачје со помалку уредено окружување. Токму од овие причини, банките коишто меѓународно се активни претставуваат предизвик за анализа од страна на регулаторните власти. Пропаѓањето на неколку големи меѓународно присутни банки

го поттикнало Базелскиот комитет за супервизија³⁴ да дефинира минимални стандарди за контрола на банките, а тие се состојат од следниве начела:

- ° постоење адекватно надлежно тело во матичната земја што ќе ја контролира работата на меѓународно активните банки и банкарските групации;
- ° на прекуграничните банкарски институции треба да им претходи дозвола од надзорните власти како во матичната институција, така и во домашната земја. Таквиот билатерален договор за контрола на банките детално е опишан во Спогодбата за разбирање, а којашто ја потпишуваат и двете тела;
- ° надзорните органи во матичната земја треба да имаат право на прибирање и размена на податоци со надлежното тело од домашната земја, при што таа постапка треба да се темели на реципроцитет и доверливост на податоците;
- ° ако надлежното тело на некоја земја, при контролата, утврди дека контролирањето во матичната земја не ги задоволува минималните стандарди, тогаш има право да ги забрани прекуграничните операции или да наметне рестриктивни мерки што ќе бидат во согласност со нејзините стандарди; и
- ° надлежните надзорни тела на матичната земја имаат обврска да ги известуваат телата на земјата-домаќин за промената на мерките коишто значително влијаат врз трансакциите на определена банка.

Една од причините поради коишто консолидираната контрола е клучна, всушност, е настанувањето штети предизвикани од ризикот, губењето на довербата и остварување профит што ја надминува правната рамка. Бидејќи надзорните арбитражи и техники се разликуваат поради правните, институционалните, историските и други фактори, не постојат поединечни критериуми со коишто дефинитивно ќе се утврди дали консолидираната контрола е или не е адекватна. Во принцип, консолидираната контрола треба да процени и да ги земе предвид сите ризици на коишто се изложува некоја банкарска групација, без разлика каде тие настануваат, вклучувајќи ги подружниците и фирмите - ќерки, небанкарските институции и финасиски поврзаните субјекти. Всушност, основната цел на консолидираната контрола е да го почитува начелото дека ниту една банкарска организација, каде и да е лоцирана, не може да ја

³⁴BIS, Sound Practices for the Managing Liquidity in Banking Organisations, BSBS, 2000.

избегна контролата. Исто така, консолидираната контрола овозможува да бидат проценети и контролирани сите ризици со коишто се соочува некоја банкарска групација (без оглед каде се прокнижени),и тоа на светско ниво. Во Република Македонија надлежен супервизорски орган за консолидирана супервизија на банкарските групи е Народната банка. Таа е одговорна и за координирање на заедничките пристапи за консолидирана супервизија на домашните и странските супервизорски органи - надлежни за супервизија и лиценцирање на останатите лица во банкарската група. Во овој контекст, пак, координацијата опфаќа прибирање и дистрибуција на информациите што се разменуваат меѓу супервизорските органи при планирање и вршење консолидирана супервизија. Домашни супервизорски органи, согласно Одлуката за консолидирана супервизија, се: Комисијата за хартии од вредност, Агенцијата за супервизија на капитално финасираното пензиско осигурување, Министерството за финансии и Агенцијата за супервизија на осигурувањето. При вршењето на супервизијата предмет на разгледување се консолидираните финансиски извештаи, и тоа: билансот на успех, билансот на состојба, извештајот за промена на капиталот и резервите, извештајот за паричниот тек и различните белешки кон финасиските извештаи. Оттука е неопходно секое лице од банкарската група да има адекватен систем што ќе овозможува добивање релевантни податоци и информации за финансиската состојба и ризиците на коишто е изложена банката, хлавно, како резултат на нејзината поврзаност со други лица во рамките на истата банкарска групација. За утврдување на одговорноста на останатите акционери или содружници банката, којашто е предмет на консолидирана супервизија, е должна до Народната банка да достави докази за:

- ° начинот на регулирање на меѓусебните права и обврски на одделните акционери или содружници;
- ° височината на капиталот на останатите акционери или содружници;
- ° височината и начинот на пресметка на стапката на адекватност на капиталот или друг соодветен показател од којшто може да се утврди солвентноста на останатите акционери.

За потребите на консолидираната супервизија, вообичаено, консолидираните финасиски извештаи се изработуваат со примена на методот на целосна консолидација на сите подружници на банкарската групација, а во одделни случаи може да се користи и пропорционалниот метод на консолидација.

Врската меѓу внатрешната и надворешната ревизија и контролата

Внатрешната ревизија претставува независна и објективна активност којашто помага на банката да ги постигне своите цели со помош на дисциплиниран пристап при проценка и подобрување на процесот за управување со ризиците, надзорот и процесот на управување воопшто. Внатрешната ревизија треба да ги опфаќа сите активности на банката, и тоа на сите нејзини деловни нивоа, т.е. таа мора да биде перманентна, непристрасна, стручна, самостојна и да одговоара пред Управниот одбор на банката или генералниот директор. Надзорните тела ги дефинираат прописите што се однесуваат на составот на внатрешната контрола во банката за да воспостави определени основни начела за содржинатат и квалитетот на контролата што ја применува банката. Иако дефинираните начела варираат, сепак, прописите што се однесуваат на внатрешната ревизија или контрола обично се однесуваат на политиката и постапката за управување со кредитниот ризик и другите темелни банкарски ризици, како што се, на пример: управувањето со ликвидноста на банката, валутниот и каматниот ризик и управувањето со дериватите, како и управувањето со информациските системи. Надзорот што се извршува на лице - место ги вклучува проценките на внатрешната контрола на определена банка и квалитетот на функцијата којашто ја извршува внатрешната ревизија.

Ако при овој назор се утврди дека се работи за квалитетна внатрешна ревизија, тогаш супервизорите можат да ги користат извештаите добиени од внатрешните ревизори како примарен маханизам за препознавање на проблемите при ревизијата или управувањетосо банката. При вршењето екстерна ревизија и супервизија се опфаќаат истите подрачја на анализа, но нивната цел е различна. Првенствено, притоа, акцентот на ревизорите се става на веродостојноста на прикажаните годишни извештаи и другите извештаи што се наменети за акционерите на банката и јавноста, а од нив се очекува да го искажат мислењето за тоа далифинасиските извештаи и другите бонитетни извештаи објективно ја претставуваат моменталната состојба на банката и резултатите од нејзиното работење.

Покрај ова, ревизорите мора да бидат задоволни и со сметководствената политика и начелата на банката, како и доследноста на нивната примена, т.е. мора да бидат сигурни дека клучните системи во банката функционираат доследно, навремено и целосно. Од ревизорите се очекува надзорните власти да ги информираат за можните пропусти и (не)исполнување на барањата што се однесуваат на нивното банкарско

овластување или на можното кршење на законите и прописите со коишто се загрозува интересот на депонентите. Исто така, за да се избегне двојното испитување, супервизорските власти сè повеќе се потпираат на екстерните ревизори при вршењето надзор на лице - место, па поради тоа надзорните власти имаат интерес да осигураат високи ревизорски стандарди, а ревизорите да исполнуваат определени критериуми за квалитет. Од огромно значење е соработката меѓу надзорните власти и внатрешните ревизори, зашто таа треба да помогне да се воспостави траен дијалог меѓу надзорните власти и националните експерти за книговодство, од една, и ревизорските тела, од друга страна.

Капитализираност и адекватноста на капиталот на банките во Република Македонија

Капиталот е една од клучните категории што треба да се анализира при оценка на сигурноста и стабилното работење на банките. Соодветната капитална основа служи како сигурносна зона за различните ризици на коишто таа е изложена при секојдневното извршување на банкарските работи. Имено, капиталот ги амортизира потенцијалните загуби и на тој начин ја одржува довербата кај депонентите кон банката. Исто така, капиталот е темелна одредница за банкарската кредитна способност. Билансот на состојба на банката не може да расте над нивото на определениот показател за адекватност на капиталот, односно расположливиот капитал, па во согласност со тоа го определува максималниот обем на активата.

Трошокот и износот на капиталот влијаат врз конкурентската позиција на банката. Имено, банката за да одобрува кредити и други пласмани треба да биде во можност да ги прифати депозитите, а тоа тесно е поврзано со јавната доверба во неа којашто се определува и одржува според капиталот. Ако банката се соочува со недостаток на капитал или ако трошокот за капиталот е многу голем, таа мора да ја препушти работата на своите конкуренти. Според тоа, суштината на капиталот е одржување на стабилноста и апсорбирање на загубите, што претставува заштитна мерка за депонентите на банката и останатите кредитори во случај на нејзина ликвидација. Имено, капиталот, за соодветно да ги извршува своите клучни функции, мора да ги исполнува следниве услови, т.е да:

- ° биде стабилен;

- ° не повлекува фиксни трошоци што ќе го товарат профитот на банката; и
- ° биде правно субординиран на правата на депозиторите и другите кредитори.

Вкупниот износ на капиталот е од клучно значење. Сопственичката структура на банката, исто така, е многу важна за осигурување на целокупниот банкарски капитал и способност за прибавување дополнителен капитал, во случај на потреба. Таа не смее негативно да влијае врз капиталната позиција или да ја изложува банката на дополнителни ризици. За да се поттикне квалитетно управување со ризиците, пак, законодавните органи во голем број земји воведуваат определени стандарди за адекватност на капиталот. Во текот на '80. години од минатиот век Базелскиот одбор за надзор на банките презел иницијатива за развој на ризично осетливи стандарди за адекватност на капиталот што, во крајна линија, влијаеле врз усогласувањето на меѓународните надзорни прописи со коишто се утврдува адекватноста на капиталот на меѓународно активните банки.

Капиталната спогодба, всушност, воведува стандарди за адекватноста на капиталот што се темели на ризично пондерираната структура на активните билансни и вонбилансни ставки, а којашто осигурува одржување адекватен износ на капитал и резерви, и тоа со единствена цел да се заштити солвентоста на банката. Иако иницијално во фокусот на капиталната спогодба биле меѓународно активните банки, сепак, подоцна стандардите за адекватноста на капиталот биле прифатени од 100 земји, а денес тие преставуваат составен дел на секој ризично ориентиран пристап при надзор на банките. Перманентната проверка на нивото на капиталот што се одржува на ниво на целокупниот банкарски сектор, како и на поединечните банки е важен дел од процесот за управување со ризиците, а со тоа се настојува да се осигура капиталната позиција на банката и да се покаже дека таа соодветствува на вкупниот нејзин ризичен профил и нејзината деловна стратегија. Компонентите од билансот на состојба, што ги исполнуваат трите претходно наведени услова, го сочинуваат основниот или примарниот капитал, односно: акционерскиот капитал, реинвестираниот профит и некумулативните преференцијални акции. Овој капитал, според Базелската капитална спогодба, е означен со ТИЕР 1 капитал. Така, овој капитал секогаш целосно е видлив во публикуваните финансиски извештаи на банките. Неговата улога е клучна за банката при детерминирањето на профитните маргини и нејзината способност да се справува со ризиците и да биде конкурентна. Оттука, овој капитал се смета за капитална база со највисок квалитет. Определени елементи од билансот на состојба,

иако не ги исполнуваат условите за основен капитал, можат да бидат вклучени во капиталната база на банката за оценка на показателот за адекватноста на капиталот. Овие компоненти ги вклучуваат капиталните обврски што треба да бидат откупени, конвертирани или пак задолжително содржат трошок што треба да падне на товар на идните приходи, независно од тоа дали банката ќе биде или не профитабилна. Овој капитал се состои од инструменти коишто имаат карактеристики на капитал и обврски, а ги вклучуваат: ревалоризациските резерви, хибридните капитални инструменти и субординираниот рочен долг. Овие капитални елементи го сочинуваат ТИЕР 2 капиталот на банката. Дел од капиталот што им овозожува на банките, по дискреција на националните супрервизори, да покријат дел од пазарните ризици преку емитување краткорочен субординиран долг, се нарекува ТИЕР 3.

2. Стратегии за управување со ликвидноста

Според Базелскиот комитет за супервизија, ликвидноста претставува способност да се финансира зголемувањето на активата и навреме да се врши исплаќање на обврските што треба да се втасаат. Ризикот на ликвидност може да се дефинира како неможност на банката со расположливите финансиски средства да одговори на барањата за одобрување кредити, гаранции и акредитиви, како и да ги исплати своите обврски. Ризикот се јавува во случај кога таа не е во можност да ги измири обврските што втасаат, а притоа да не направи определени загуби. Откако ќе се утврдат потребите за ликвидност, раководството на банките треба да изнајде начин за покривање на недостигот од ликвидност или за инвестирање на вишокот парични средства. Доколку има недостиг на ликвидни средства, банката мора да најде дополнителни извори на ликвидност со цел да се обезбеди непречено извршување на секојдневните банкарски трансакции. Во случај на вишок на ликвидни средства, пак, банката настојува да го инвестира вишокот за од вложувањето да оствари определена заработувачка. Основна цел на управувањето со ликвидноста, од една страна, е да не се загрози секојдневното извршување на обврските кон клиентите, а од друга страна, да не се западне во состојба на непотребно држење преголеми износи на парични средства. Банката мора да воспостави систем за управување со ликвидносниот ризик што опфаќа неколку елементи, и тоа: поставување стратегија, соодветен информациски систем, воспоставување внатрешна контрола и ревизија, соодветна организациска структура, изработка на план за управување со ликвидносниот ризик во вонредни услови и сл.

Основни мерки за управување со овој ризик се перманентната контрола на ликвидноста и воспоставувањето лимити со коишто се овозможува подобра диверзификација на изворите за финансирање на банката, како и одржување доволна ликвидност што ќе ги задоволува сите обврски коишто ќе втасуваат.

Рамката за управување со ризикот на ликвидност опфаќа:

- мерење и управување со потребите за нето-финансирањето, што подразбира составување рочна структура и дневен, месечен, односно договорен датум на обврски и пресметка на збирниот нето-вишок, односно кусок на средства;
- пристап на пазарот, што опфаќа три клучни сценарија на работењето, т.е.: во услови на нормално работење (нормална пазарна состојба), во услови на криза за банката и општа пазарна криза (загрозен е целиот сектор);
- управувањето со ликвидносниот ризик се заснова на квалитетот на пласираните средства;
- планирање на непредвидливи ситуации во иднина, како и детектирање на нивното влијание врз работењето на банката (дали банката ќе може да ги надмине непредвидените новонастанати ситуации со сопствени резерви, со заеми од основачите или од други деловни банки, или пак нивниот интензитет ќе биде толку јак што ќе ја доведе банката до банкрот).

Финансиската анализа претставува селекција, евалуација и интерпретација на финансиските податоци коишто овозможуваат проценка на оперативните перформанси и финансиската состојба на банката. Финансиската состојба на банката е мерило за нејзината способност да ги извршува обврските во предвидените рокови. Финансиската анализа претставува помошна алатка на финансискиот менаџмент или, со други зборови, финансиската анализа претставува средство со коешто се врши проценка на ризикот од вложување средства во банката и од очекуваните враќања на тие вложувања. Финансиската анализа е корисна само доколку послужи за донесување релевантни деловни одлуки. Нејзиното спроведување се врши преку следење на сложената процедура, односно :³⁵

- дефинирање на целта, т.е. корисникот на анализата;

³⁵ Bajraktarovic. doc.d-r Lidija, Upravljanje rizikom, Beograd 2009, str.191

- утврдување на стандардите неопходни за вршење споредбена анализа;
- пресметка на показателите за испитуваната појава; и
- донесување заклучоци врз основа на направената анализа.

Финансиската анализа може да се врши периодично и по потреба, и тоа не само за донесување квалитетни инвестициски и финансиски одлуки, туку и како помош при имплементирањето на персоналните политики и системите за наградување.

Рацио-анализа

Финансиската рацио-анализа претставува основно средство во анализата на финансиските извештаи. Таа претставува техника за евалуација на финансиските перформанси на банката, зашто ги идентификува значајните врски меѓу компонентите на финансиските извештаи.

Рацио-анализата е производ на различните финансиски извештаи, а нејзиното значење се согледува првенствено во тоа што ги сумира клучните односи и резултати коишто укажуваат на финансиските перформанси на компанијата.³⁶ Рацио (стапка, показател) претставува математички сооднос меѓу две големини. Финансиските показатели претставуваат споредба (сооднос) меѓу две големини што ја дефинираат финансиска информација. Овде, како пример, може да се земе односот меѓу вредноста на тековните средства и тековните обврски, уште познат во практиката како тековно рацио (current ratio). Овој финансиски показател го покажува соодносот меѓу средствата (тековните средства) и обврските коишто треба да бидат платени во блиска иднина (тековните обврски). Тековното рацио со вредност 2 или 2:1 покажува дека компанијата располага со тековни средства со вредност двојно поголема од вредноста на обврските што треба да ги плати во блиска иднина. За мерење и следење на ликвидноста се користат различни финансиски показатели (financial ratios). Финансиските коефициенти се употребуваат за да се измери и анализира тековното работење на деловните субјекти. Коефициентот на ликвидност помага да се измери способноста на деловниот субјект да ги плати своите краткорочни обврски во рокот во којшто тие втасуваат. При анализирањето на ликвидноста најнапред треба да се пристапи кон анализа на готовината за да се определи дали деловниот субјект може да ги плати втасаните обврски, при што се пресметува:

³⁶ Ivanis M., “Uvod u korporativne finansije I tehnike upravljanja korporativnim finansijama”, Univerzitet Singidunum Beograd, s.128

- тековниот коефициент (current ratio) и
- брзиот коефициент (quick ratio, acid test).

Финансиските показатели се класифицираат според начинот на којшто се конструирани и според финансиските карактеристики што ги опишуваат. Тековното рацио, на пример, е конструирано како стапка на покриеност (coverage ratio) што се користи за квантифицирање на ликвидноста на компанијата. Финансиските показатели можат да бидат конструирани на следниве начини:

- *показатели (стапки) на покриеност*. Стапката на покриеност претставува мерка на способноста на компанијата да „покрие“ определени конкретни финансиски обврски;
- *стапки на враќање*. Стапката на враќање ја покажува нето-корисноста што се добива од конкретна инвестиција или извор на средства;
- *стапка на обрт*. Стапката на обрт претставува мерка за тоа колку добива компанијата од вложувањето на средствата. Овие показатели ги споредуваат бруто-корисностите од определена инвестиција или активност со вредноста на средствата што се неопходни за нивна реализација;
- *пропорционален дел (процент)*. Показателите изразени во проценти претставуваат сооднос на вредноста на конкретни ставки од финансиските извештаи (на пример, продажбата, со определените вкупни вредности во истите финансиски извештаи, и на пример, нето-добивката).³⁷

Рацио на тековната ликвидност (Current Ratio)

Current ratio претставува најприменуваниот рацио кај институциите што се занимаваат со позајмување парични средства. Тој се мери врз основа на соодносот меѓу вкупните обртни средства и сите краткорочни обврски на билансниот ден. Овој рацио се смета за груб тест за ликвидноста на компанијата, бидејќи целокупните обртни средства на компанијата се поистоветуваат со ликвидните средства.

³⁷ Доц. д-р Изет Зекири, Финансиски менаџмент, Тетово, 2004, стр. 95

Перспективна ликвидност

Рацио перспективната ликвидност овозможува „динамичко“ мерење на ликвидносната позиција на компанијата и е многу битен показател за инвеститорите коишто имаат намера да влезат во деловен однос со компанијата.³⁸

2.1 Показатели на ликвидноста

Ликвидноста, најчесто, се дефинира како способност за тековно плаќање. Моменталната способност за плаќање може значително да варира. Според тоа ликвидноста се проценува само во просек. Врз основа на презентираниите податоци во финансиските извештаи тешко може да се стекне потполна слика за ликвидноста на тековниот период, бидејќи почетните позиции на билансот на состојбата постојано се менуваат.

За што попрегледен приказ на односите на позициите во билансот на состојбата, а врз основа на коишто се пресметуваат показателите на ликвидноста и солвентноста, добро е да се утврдат процентните односи на главните позиции во овој биланс.

Друг начин за мерење на ликвидноста е пресметување на индикаторите на ликвидноста коишто претставуваат релативна позиција (рација) на определена позиција од активата или пасивата во билансот на состојба на банката. Ваквите индикатори на ликвидноста даваат одраз на:

- трендот и стабилноста на депозитите;
- адекватноста на ликвидните извори на средства;
- прибирањето долгорочна актива со волатилни обврски; и
- практика за обезбедување на средствата.

Најчесто користени индикатори за ликвидност се:

1. показателот на позицијата на паричните средства, којшто се пресметува со следниов сооднос

³⁸ Tracy, John A. (2004). How to Read a Financial Report: Wringing Vital Signs Out of the Numbers. John Wiley and Sons. p. 173

готовината + резервите + девизните позиции + хартии од вредност што можат да се претворат во готовина / вкупната актива.

Овој индикатор дава информации за способноста на банката со расположливите ликвидни средства - готовината, резервите кај Народната банка, состојбата на девизните сметки и хартиите од вредност) да ги задоволат потребите за ликвидност настанати од повлекување на депозитите и другите потреби за готовина. Колку вредноста на овој индикатор е поголема, толку е подобра ликвидноста на банката;

2. показател на вкупните депозити = $\frac{\text{вкупните депозити}}{\text{вкупната актива}}$

3. показател на краткорочните депозити = $\frac{\text{краткорочните депозити}}{\text{вкупната актива}}$

4. показател на ликвидните резерви = $\frac{\text{готовината} + \text{резервите}}{\text{депозитите}}$.

Покрај наведените индикатори на ликвидност, поретко се користат и други индикатори коишто се засноваат на билансните агрегати и индикаторите за концентрација на средствата. Современите банки, при мерењето на ликвидноста, прават комбинации од различните индикатори, а помалите банки само се придржуваат кон пропишаните стапки од страна на националните супервизори. Други најчесто користени индикатори на ликвидноста, а коишто ги користат банките се:

- нивото на неосигурани средства;
- односот на ликвидната актива и вкупната актива;
- односот на ликвидната актива и депозитите по видување;
- концентрацијата на големите депоненти;
- односот на терминските обврски и неликвидната актива;
- неискористените капацитети во програмите на краткорочни кредити;
- ризикот на државата;
- ризикот на финансиски загуби во рамките на групацијата;
- усогласувањето со стратегијата на хедџинг.

Предноста од примената на овие индикатори при мерењето на ликвидноста е во нивната едноставна пресметка и можноста за споредување на показателите со вредностите добиени на ниво на една банка за различни периоди, потоа компарирањето со вредноста на истите индикатори на друга банка или со просекот на ниво на целокупниот банкарски систем.

2.2 Рочна структура на средствата и обврските

Банката ја следи преостанатата договорна рочна структура на активата и пасивата од аспект на усогласеноста на активните и пасивните позиции, и тоа според нивната договорна преостаната рочност. Под преостаната рочност се подразбира преостанатиот период до нивната фактичка договорна рочност. Соодветноста на рочната структура се мери преку усогласеноста на активните и пасивните позиции од билансот на состојба на банката. Банката, покрај следењето на рочната структура на активата и пасивата од аспект на усогласеноста на активните и пасивните позиции според нивната договорна преостаната рочност, ја утврдува и рочноста на побарувањата и обврските, но врши и утврдување и следење на нивната очекувана резидуална рочност. Очекуваната резидуална рочност на побарувањата и обврските банката ја утврдува со користење соодветни претпоставки за големината на паричните приливи и одливи во одделни временски периоди, при што се зема предвид веројатноста за настанување определен паричен прилив, односно одлив.

- Следење на изворите на средствата и нивната концентрација

Концентрацијата на изворите на средства може значително да влијае врз зголемувањето на ликвидносниот ризик, па затоа банките имаат воспоставено адекватен систем за следење на своите извори на средства. Следењето на изворите на средства и нивната концентрација банката го врши преку:

- воспоставување и одржување редовни контакти со најголемите депоненти, кореспондентски банки и други значајни клиенти;
- утврдување степен на стабилност на одделните видови депозити;
- следење на диверзифицираноста на изворите на средства;
- утврдување и следење на останатите извори на средства.

2.3 Сценарија за ликвидносни шокови – симулации за ликвидностен ризик

Заради тестирање на отпорноста на македонскиот банкарски систем на различни видови екстремни, но и можни шокови, Народната банка на Република Македонија спроведува тестови на чувствителност (на секои три месеца) , а еднаш во годината спроведува и тн. анализа на сценарио за банкарскиот систем, со којашто се претпоставуваат неповолните движења во макроекономското окружување. Исто така, анализата на сценарио опфаќа и изработка на тн. матрица на зараза, заради испитување на можното прелевање на проблемите од една банка кај друга, како и од банкарскиот систем кон осигурителните друштва и задолжителните пензиски фондови.

Конструкција на стрес-сценаријата

За потребите на анализата на сценарио Народната банка изработува најмалку две сценарија со различни нивоа на екстремност. Стрес-сценаријата вообичаено опишуваат екстремни, но и можни шокови/движења во интерното и/или екстерното, пред сè, макроекономско окружување во коешто функционира финансискиот систем. Временскиот период опфатен во стрес-сценаријата се протега во интервал од најмалку две години, но може да се претпостават и ненадејни, еднократни неповолни движења во макроекономското окружување, особено кога стрес-сценариото практично нема временска димензија. Видот и интензитетот на претпоставените екстремни шокови во сценаријата можат да бидат експертски зададени (англ. expert judgement) или, пак, емпириски симулирани (со користење соодветни економетриски модели).

Сепак, тие најчесто се конструкција од двете можности, кога експертски се претпоставуваат неповолни движења кај определен број макроекономски варијабилни (најчесто од екстерното макроекономско окружување), а со користење соодветни квантитативни модели се моделира/проектира движењето на останатите макроекономски варијабилни, и тоа во зависност од утврдената емпириска меѓузависност (меѓу оние коишто експертски се „проектираат“ и оние коишто емпириски се моделираат). Стрес-сценариото може да биде исклучиво историско, кога се прави пресликување на динамиката на движењата на макроекономските варијабилни забележани во определени кризни периоди од минатото, но се применуваат и хипотетички сценарија. Притоа, препорачливо е вториве да бидат специјално изготвени за македонската економија, како еден вид екстремно песимистичка верзија на

основното макроекономско сценарио, на коешто се засноваат редовните проекции што Народната банка ги спроведува.

Но, може да се користи и екстремно стрес-сценарио, изработено од релевантна институција од овој домен, во врска со глобалните економски движења или движењата во одделни економии со коишто Република Македонија има блиски економски и други врски. Така, на пример, во последниве неколку години Европската централна банка, заедно со некои други релевантни институции од Европската унија изработуваат неповолни сценарија за глобалната економија, вклучително и за економиите на ЕУ, заради спроведување стрес- тестови врз банките од Унијата. Претпоставените екстремни шокови/настани во глобалната економија и/или економиите на ЕУ имаат соодветно негативно влијание и врз македонската економија, односно врз варијабилите од домашното макроекономско окружување, чиешто движење се моделира со користење соодветни квантитативни модели.

Економетриските модели, коишто се користат при формулирањето стрес-сценарија, се дел од инструментариумот што Народната банка го користи за изработка на редовните макроекономски проекции за движењата во македонската економија. Но, треба да се има предвид дека моќта за прогнозирање на овие економетриски модели, кога со нив се моделираат крајно екстремни движења во екстерното и/или интерното макроекономско окружување на земјата, може да биде намалена. Имено, треба да се има предвид фактот што тие, пред сè, се осмислени и наменети за проекции при тн. основно макроекономско сценарио, чијашто веројатност за остварување е многу висока и коешто претпоставува (повеќе или помалку) редовни, нормални, вообичаени, а не екстремни движења во економијата.

2.4 Стратегии за управување со ликвидносниот ризик што ги користат македонските банки

Во услови на пазарна економија современиот концепт на банкарското работење не може да се замисли без адекватен пристап кон ризикот, како универзална категорија. Секоја банка се стреми кон успешно управување со ризикот, бидејќи тоа е еден од основните предуслови за успешно работење. Управувањето и анализата на банкарските ризици е неопходен процес за градење здрав и стабилен банкарски систем. Стратегиите што ги користат банките за управување со ризиците најчесто се

изработени врз основа на Законот за банки, подзаконските акти, како и деловната политика на секоја одделна банка. Стратегијата за управување со ризиците треба да биде усогласена со нејзината деловната политика, но и со развојниот план. Управувањето со ризикот од ликвидност се состои од одржување оптимално ниво на ликвидни средства, преку подобрување на процесот на планирање и следење на реализацијата на државниот буџет и преку управување со вишокот ликвидни средства. Од аспект на исполнувањето на задолжителната резерва, пак, банките во 2015 година повторно применуваат т.н. стратегија на вишок на ликвидни средства, што се разликува од онаа во однос на 2014 година, кога поради растот на купените благајнички записи ја намалуваше ликвидноста и се применуваше т.н. стратегија на недостиг на ликвидни средства. Примената на различните стратегии за управување со ликвидноста беше ефикасна, а просечниот вишок на ликвидни средства над задолжителната резерва во 2015 година и натаму беше на ниско ниво. Голем број од банките во Република Македонија применуваат некои пасивни стратегии за инвестирање, што се карактеризираат со чување хартии од вредност сè до нивните рокови на втасување. Во ваков случај станува збор за помали банки коишто најчесто купуваат државни хартии од вредност.

Од друга страна, поголемите банки, коишто имаат подобра организациска поставеност, ги применуваат активните стратегии при компонирање на нивните портфолија. Карактеристика на активните стратегии е перманентното купување и продавање хартии од вредност за да се остварат што е можно повисоки приноси. Банките се профитни институции што тежнеат кон максимизација на профитот, па како предлог за примена на стратегиите за инвестирање, односно вложување во сопственичките финансиски инструменти, најдобро би било тие да инвестираат во акции.

Македонските банки најголем дел од своите средства инвестираат во хартии од вредност, и тоа од повеќе причини, како што се, на пример: обезбедување на ликвидноста, намалување на изложеноста на каматниот и кредитниот ризик, остварување дополнителен приход и сл. За многу банки инвестирањето во хартии од вредност е поврзано со одржувањето на ликвидноста. Така, доколку банката очекува зголемен притисок врз нејзината ликвидност, тогаш таа ќе инвестира во ликвидни хартии од вредност, коишто подоцна ќе може да ги претвори во пари. Што значи насоките за инвестирање ќе бидат такви што ќе водат кон тоа во портфолиото на

банката да доминираат кусорочните хартии од вредност, првенствено државните записи- како најликвидни инструменти.

Така, може да се забележи дека речиси целото портфолио отпаѓа на должничките хартии од вредност, додека учеството на акциите е многу мало. Во рамките на должничките хартии од вредност убедливо најголемо учество имаат благајничките записи, додека остатокот отпаѓа на државните хартии од вредност. Законските прописи им дозволуваат на македонските банки да инвестираат во сопственички хартии од вредност, но со определени ограничувања. Според тоа, може да се забележи дека мал дел од инвестициското портфолио на банките се состои од овие хартии од вредност. Банките најмногу инвестираат во акции со право на управување, издадени од банки и други финансиски институции, а потоа следуваат акциите издадени од нефинансиските друштва. Структурата на портфолиото на хартии од вредност на македонските банки е многу сиромашна, што е последица на неразвиената понуда на финансиски инструменти на пазарот.

3. Мерки и препораки за ефикасно управување со ликвидносниот ризик

Ликвидноста на секоја банка е неопходен предуслов за нејзиниот опстанок, па токму поради тоа банките ја планираат ликвидноста на дневна основа, т.е. на многу краток рок. Значењето на ликвидноста произлегува од фактот што таа може да го загрози банкарското функционирање. Според тоа, ликвидносниот ризик е еден од основните ризици во банкарското работење, па затоа банката мора да воспостави систем за управување со овој ризик, а тој опфаќа повеќе елементи, односно: дизајнирање соодветна стратегија, соодветен информациски систем, воспоставување внатрешна контрола и ревизија, адекватна организациска структура, изработка на план за управување со ликвидносниот ризик во вонредни услови и сл.

За успешна реализација на целите и задачите на секоја банка, т.е. за обезбедување оптимална ликвидност треба да се преземат конкретни мерки и активности во рамките на сите сегменти од работењето, што ги опфаќаат сите деловни процеси на банката.

Ликвидност и финансиски пазар

Во управувањето со денарската и девизната ликвидност континуирано треба да се преземаат мерки и активности за:

-управување со оперативната ликвидност, преку исполнување на обврската врз основа на задолжителна резерва, според регулативата. Управувањето со ликвидноста треба да се набљудува како составен дел на управувањето со средствата и обврските на банката;

-управување со валутниот ризик на оперативно ниво, преку одржување на валутната структура на девизните средства којашто, во зависност од движењето на курсевите на странските валути, ќе овозможи остварување позитивни курсни разлики.

-активно учество на девизниот пазар и тргување со финансиски инструменти, преку задржување и привлекување нови клиенти.

Зазголемување и зајакнување на пазарното учество, а во врска со тргувањето со хартии од вредност, пак, треба да се преземат следниве дејствија:

-развој на нови активности преку понуда на услуги од областа на инвестициското банкарство (истражување на состојбите на пазарот на капитал, покровителски услуги за котација, управување со портфолиото на хартии од вредност на банката и сл.);

-континуирана едукација на вработените, воспоставување контакти со домашните компании во врска со котацијата на нивните хартии од вредност, потоа воспоставување контакти со странските инвестициски фондови;

– привлекување потенцијални инвеститори на пазарот на капитал во Р Македонија;

-потврдување и зајакнување на пазарното учество, преку задржување и зголемување на бројот на клиенти во услови на зголемена конкуренција на пазарот на капитал и постојано намалување на провизиите од овој вид.

Управување со ризиците и планирање

Правилното управување со ризиците е од големо значење за ликвидноста. Така, управувањето со кредитниот ризик има непосредно влијание врз ликвидноста на банката.

Доколку банката лошо управува со кредитниот ризик и одобрува кредити на високоризични клиенти, тогаш ќе се соочи со сериозни проблеми во ликвидноста. Усогласеноста на средствата во активата и изворите на средствата во пасивата е

онаа методологија на банката којашто за крајна цел го има минимизирањето на секаков вид ризик, што може да настане токму поради нерамнотежата меѓу активата и пасивата. Исто така, треба да се унапредува системот за управување со ризик, т.е. да се овозможи целосна имплементација на регулативата со унапредување на моделите за идентификација. Во тој контекст треба да се преземе навремено информирање на управниот одбор и одборот за управување со ризиците заради донесување квалитетни и навремени одлуки за управувањето со нив. За ефикасно управување со кредитниот ризик, пак, треба да се преземат определени активности, а некои од нив се:

- следење на веќе поставените процеси и системи во рамките на процесот за управување со кредитниот ризик;
- примена на политиката за преземање и управување со кредитниот ризик;
- унапредување на системот за поддршка на политиката;
- унапредување на процесот за утврдување на капиталот што е потребен за покривање на валутниот ризик;
- следење и унапредување на постојните апликативни решенија за управување со останатите ризици; и
- спроведување стрес-тестови во согласност со барањата на законската регулатива и интерните потреби и симулации, според потребите на банката.

Кредитирање на стопанството

Привлекувањето нови бонитетни и кредитоспособни комитенти, како и поддржувањето на профитабилните проекти на постојните комитенти, главно, преку одобрување краткорочни кредити е една од активностите и мерките што се преземаат во рамките на кредитирањето на стопанството. Одделни други активности, што би можеле да се преземаат во таа насока се: умерен раст на кредитното портфолио на нефинансиските правни лица со примена на конзервативен и порестриктивен пристап при одобрувањето на кредитите; водење сметка за сигурноста на пласманите и прифаќање помала ризичност, а остварување солидна профитабилност; потоа надградба на програмското решение за одобрување и администрирање на пласманите, и тоа во соработка со секторот за информациска и комуникациска технологија.

Односи со странство

Банките треба да продолжат со редовните активности, односно : платниот промет со странство, одобрувањето девизни кредити од странските кредитни линии и сопствените девизни средства, отворањето акредитиви и издавањето гаранции. Исто така треба да се врши обезбедување на лимитите кај странските банки без приложување покритие за конфирмирање на издадените гаранции и отворените акредитиви од банките и др. Во таа смисла може да се нагласи и потребата од постојаноорганизирање работилници што ќе придонесат за запознавање на јавноста со корисноста од употребата на електронското банкарство за правните лица, но иза зголемување на бројот на клиенти што ќе ја користат оваа услуга, главно, за увид на состојбата на сметките и вршење трансакции.

Работа со населението

За задржување на постојните клиенти – граѓаните, како корисници на банкарските услуги, но и за привлекување нови клиенти банките ќе мора да ги преземат следниве мерки и активности:

- нудење нови современи банкарски услуги и поголемо рекламирање на интернет банкарските услуги;
- организирање бесплатни работилници што ќе ги промовираат придобивките од користењето на интернет банкарството;
- кај кредитирањето на населението, пак, можно е развивање нови поволни производи за кредитирање, развивање нови и усовршување на постојните ИТ-решенија за анализа, одобрување и користење на кредитите и нивна евиденција, идентификација на ризиците и преземање низа активности за нивно минимизирање или елиминирање.

3.1 Студија на случај: управување со ликвидносниот ризик во банките во Република Македонија – Стопанска банка А.Д. Скопје и Охридска банка А.Д. Скопје

Неможноста на банките да обезбедат неопходни ликвидни средства за да ги измират своите краткорочни обврски во моментот кога тие втасуваат предизвикува појава на ликвидносен ризик. Во продолжение е направена анализа на управувањето со ликвидносниот ризик на Стопанска банка А.Д Скопје и Охридска банка А.Д. Скопје, при што се користени методот на опсервација и методот на компарација.

Имено, Стопанска банка А.Д. - Скопје е банка со најдолга традиција на македонскиот пазар. Таа е основана со Решение на Второто вонредно заседание на АСНОМ, на 29 декември 1944 година, како Македонска стопанска банка. Со нејзиното основање се поставени темелите на банкарското работење во Македонија, а во годините што следуваат речиси не постои позначаен објект, инвестициски или развоен проект што не бил поддржан од Стопанска банка. Историјата на банката ја одбележуваат сеќавања за тоа како се граделе хидроцентрали, инфраструктурни објекти, фабрички хали, мостови и автопатишта..., т.е. сеќавања за тоа како растела и се развивала Република Македонија, а со неа растела и се развивала и Стопанска банка. Значи, Стопанска банка ги поставила темелите за банкарското работење и сè уште претставува лидер во развојот и спроведувањето на најсовремените финансиски производи и услуги за населението и за правните лица што работат во Р.Македонија. Така, во почетокот на 2000 година управувачкиот пакет-акции од Стопанска банка А.Д. - Скопје беше откупен од страна на Националната банка на Грција – една од најголемите банкарски групации во Југоисточна Европа. Со овој значаен чекор Банката го продолжи својот раст и развој во успешна компанија, и тоа во согласност со светските банкарски стандарди.

По преземањето од НБГ, Стопанска банка А.Д. - Скопје ја засили својата конкурентност, преку интензивно реструктурирање. Банката вовеле софистициран информациски систем и нова организациска структура, го исчисти своето кредитно портфолио, вовеле стандардизирани процедури за кредитно одлучување, управување со ризиците и набавките, ја подобри структурата на вработените и стана водечка компанија во земјата, особено со своето корпоративно управување. Денес, Стопанска банка А.Д. – Скопје е банка со најголем број клиенти од населението и правните лица. Таа има најразвиена мрежа на локации, најголемо портфолио кредитни и депозитни производи и најголема актива. Стопанска банка секојдневно се стреми да

биде партнер од доверба за своите комитенти, поддржувајќи го нивниот раст и задоволувајќи ги нивните потреби на лесен и ефикасен начин, и тоа сè со цел да им овозможи остварување на сопствениот потенцијал и максимални животни постигнувања. Истовремено, таа е посветена на создавање економска вредност за своите акционери, како и позитивно окружување што ги инспирира вработените на банката.

Планирањето и управувањето со ликвидноста и ликвидносниот ризик на **Сопанска банка А.Д. Скопје** претставува ефикасен и ефективен процес којшто е во согласност со стратегијата на банката за управување со ризиците во работењето. Следењето и контролата на изложеноста на ликвидносниот ризик е дизајнирана во согласност со најдобрите банкарски практики и е усогласена со постојните регулаторни барања. Процесот за управување со ликвидносниот ризик на банката се состои од:

- политики, процедури и средства за контролирање и лимитирање на ликвидносниот ризик;
- чување соодветно ниво на ликвидни средства што можат многу брзо да се конвертираат во готовина, без да предизвикаат капитални загуби;
- мерење, контрола и тестирање на одделни сценарија за потребите на финансирањето;
- изготвување планови за непредвидени ситуации заради справување со нарушувањата на ликвидноста;
- следење на лимитите и коефициентите на ликвидносниот ризик итн.

Банката постојано го исполнуваше условот за законска задолжителна резерва во домашна и странска валута, а тоа го покажува и испитуваниот период во текот на 2016 година. Сопанска банка А.Д. Скопје, како дел од процесот за управување со ликвидносниот ризик, го пресметува и следи нивото на концентрација и учеството на најголемите депозитари во просечната депозитна база. Процесот за управување со ликвидноста и ликвидносниот ризик се спроведува преку воспоставување адекватно дневно управување со ликвидноста, пред сè, преку изготвување планови за ликвидност. Плановите ја одразуваат ликвидноста обезбедена преку готовинските приливи и ликвидноста потребна за финансирање на готовинските одливи. При подготовката на плановите и проекциите на ликвидноста, врз дневна, неделна, месечна и подолгорочна основа, се води сметка за почитување на поставените лимити,

одржување на потребната валутна структура, рочната усогласеност на средствата и изворите на средства и одделни други регулативни правила.

Секторот за средства и ликвидност е одговорен за следење на ликвидноста на Стопанска банка А.Д. Скопје и за усогласување на сите приливи и одливи во сите валути.

Охридска банка АД Скопје е универзална банкарска институција со широк спектар на банкарски услуги во земјата и странство. Банката има шестдесетинско искуство и традиција, што се одликува со значајно подобрување и развој низ трансформациите на банкарскиот систем. Како самостојна, пак, Охридска банка работи од 1995 година. Со јасна визија за развојот и ефикасното управување, банката прерасна во современа финансиска институција од универзален тип со разгранета мрежа на експозитури, широк асортиман на финансиски услуги, софистицирана информациска технологија, дефинирана стратегија и висококостручен и оспособен кадар за вршење комплексни банкарски операции.

Во мај 2007 година Сосиете Женерал (Société Générale) стана стратегиски партнер на Охридска банка. На тој начин, пак оваа банка стана дел од една солидна интернационална финансиска групација. Сосиете Женерал (Société Générale) учествува со 70,02% во вкупниот капитал на банката, а останатите 29,98% се во сопственост на правни и физички лица. Развојот на банката е високодинамичен и обележан со раст на обемот на работењето и постојаното збогатување на портфолиото со нови производи и услуги, како и со проширување на обемот на активностите и бројот на клиенти.

Охридска банка перманентно го зголемува финансискиот потенцијал и, според вкупните средства, таа е рангирана на четврто место во банкарскиот систем.

Банката има развиено широка мрежа на кореспондентски односи со странски банки, што овозможува висококвалитетни услуги и брзо и ефикасно извршување на услугите во платниот промет со странство. Основна стратегија на Охридска банка, Сосиете Женерал-Групацијата (Société Générale Group) е постојаното унапредување на квалитетот на извршување банкарски услуги и негово целосно насочување кон задоволување на потребите на комитентите.

Преку својата централа во Скопје и широката мрежа од 27 експозитури на територијата на Македонија, оваа банка ги извршува сите банкарски трансакции во

земјата и странство, следејќи ги основните принципи на банкарското работење : стабилност, ликвидност, профитабилност и солвентност.

Акциите на Охридска банка АД Скопје котираат на официјалниот пазар на Македонската берза на хартии од вредност.

Охридска банка А.Д. Скопје управува со ризикот на ликвидност преку обезбедување доволна количина ликвидни средства, а сè со цел да се овозможи нејзиното редовно и нормално работење. Раководните органи на банката, врз дневна основа, вршат анализа на состојбите на тековните сметки и депозитите, а врз основа на своето искуство ги определуваат критичните денови што влијаат врз ликвидноста на банката , односно значајните датуми што влијаат врз одливот на средства. Врз основа на тие анализи од коишто произлегуваат можностите за идентификување на расположливите средства и дневните потреби од парични средства, пак, се донесуваат одлуки за соодветна употреба на средствата.

Охридска банка А.Д. Скопје ја одржува ликвидната актива во рамките на интерните ликвидносни показатели, при што движењето и учеството на ликвидната актива во вкупната актива е поврзано со движењето на депозитите и забележаните повисоки состојби на трансакциските сметки на депонентите, а тоа се презема за да се овозможи сервисирање на најавените одливи и трансакции во текот на годината. Во политиката за управување со ликвидносниот ризик Охридска банка А.Д. Скопје има предвидено инструменти што може да ги користи за управување со ликвидносниот ризик, но и во рамките на буџетот да го антиципира начинот за менаџирање на големите трансакции во текот на годината, така што за тоа има на располагање има и кредитна линија од матичната банка. Банката во целост е усогласена со регулаторните ликвидносни стапки и во текот на 2016 година постојано го одржуваше нивното ниво над 1(единица), додека вредноста на интерните ликвидносни показатели во целиот тој период е во рамките на пропишаните лимити.

Составен дел на политиката е Планот за управување со ликвидносниот ризик во вонредни услови. Банката редовно, т.е. еднаш годишно, спроведува стрес-тестирање за изложеноста на ликвидносниот ризик, при што резултатите од тие стрес тестирања покажуваат дека ликвидносната позиција не е загрозена, дека отпорноста на ликвидносните шокови е на задоволително ниво и има доволно ликвидни средства за покривање на обврските во сите сценарија.

Банките управуваат со ризикот на ликвидност преку постојано набљудување на рочната структура и втасаноста на средствата и обврските. Токму тоа натамуе предмет на анализа (со помош на методот на компарација), односно анализа според втасаноста на финансиските средства и обврски од биланските на состојба на Стопанска банка А.Д. Скопје и Охридска банка А.Д. Скопје. Во анализата се вклучени по две ставки од активата и две ставки од пасивата на билансите на состојба и нивните рокови на втасување, поделени во 6 групи, односно: до 1 месец, од 1 до 3 месеца, од 3 до 12 месеци, од 1 до 2 години, од 2 до 5 години и над 5 години.

Анализа според втасаноста на финансиските средства и обврски (преостаната рочност)

Стопанска банка А.Д. Скопје

31 декември 2016

во 000 денари

	До 1 месец	Од 1 до 3 месеца	Од 3 до 12 месеци	Од 1 до 2 години	Од 2 до 5 години	Над 5 години	Вкупно
Финансиски средства							
Парични средства и парични еквиваленти	17.569.994						17.569.994
Кредити на/ и побарувања од банки и други комитенти	2.995.099	3.376.601	16.012.030	8.321.320	12.330.773	15.974.483	58.833.306
Финансиски обврски							
Депозити на банки и други комитенти	31.192.227	6.422.498	21.864.252	7.735.827	2.648.362	171.463	70.034.629
Обврски по кредити и други обврски	1.670.964		105.673	107.738	132.614	252.943	2.269.932

31 декември 2015

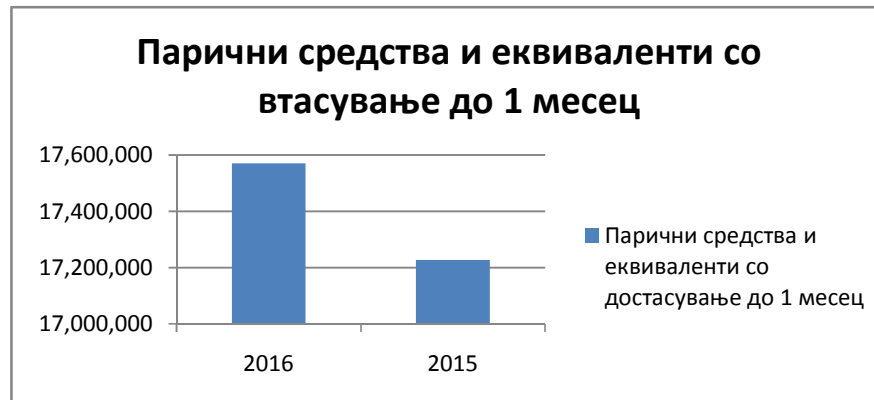
во 000 денари

	До 1 месец	Од 1 до 3 месеца	Од 3 до 12 месеци	Од 1 до 2 години	Од 2 до 5 години	Над 5 години	Вкупно
Финансиски средства							
Парични средства и парични еквиваленти	17.226.217						17.226.217
Кредити на/ и побарувања од банки и други комитенти	4.010.385	4.298.153	16.880.352	5.260.683	11.054.520	14.243.968	55.748.061
Финансиски обврски							
Депозити на банки и други комитенти	27.995.209	6.746.320	25.175.164	5.746.955	2.026.321	145.718	67.103.738
Обврски по кредити и други обврски	1.992.409		132.892	186.589	178.387	182.936	2.764.191

Паричните средства и паричните еквиваленти се најликвидните средства со коишто располагаат банкарските институции. Тие се средства што во најбрз можен рок се претвораат во ликвидни средства. Во билансните шеми на Стопанска банка А.Д. може да се забележи зголемување на износот на парични средства и еквиваленти во

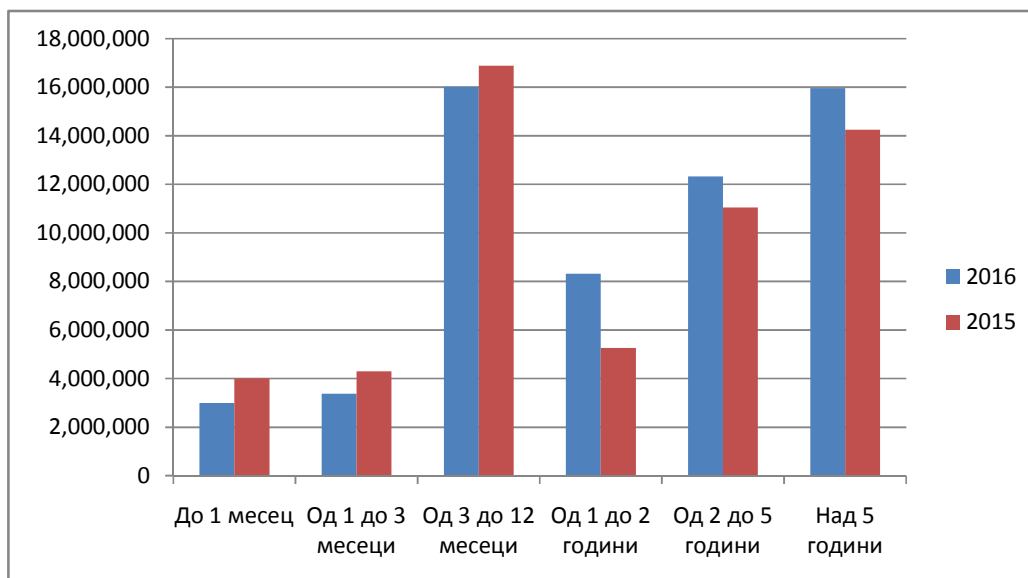
2016 година, во споредба со 2015 година. Зголемувањето на износот на парични средства и парични еквиваленти е за 1,96%, односно 343.777.000,00 денари.

Графикон 1

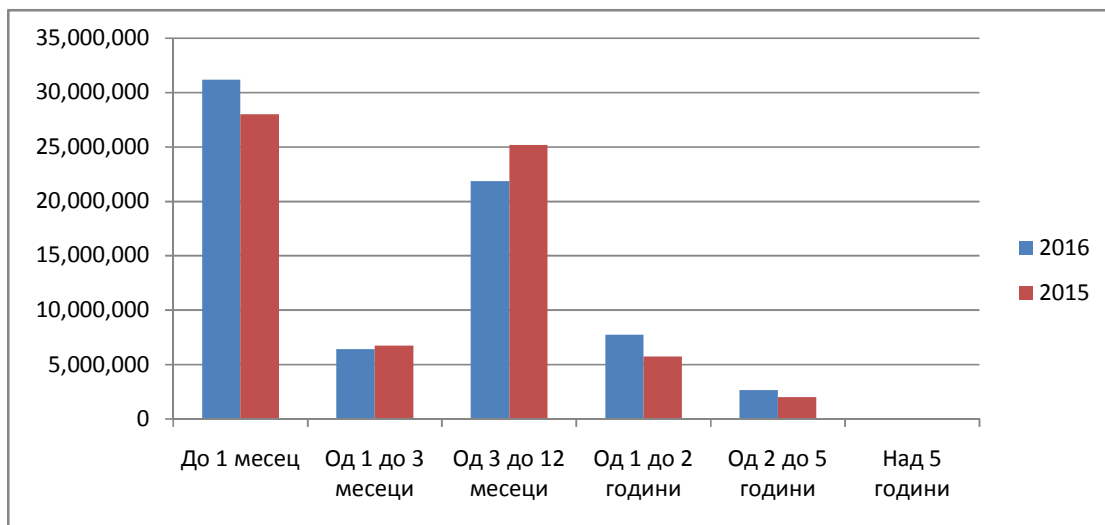
На **графикон 2** се претставени кредитните пласмани на Стопанска банка А.Д. во 2015 година и 2016 година распоредени според рокови на втасување до 1 месец, од 1 до 3 месеца, од 3 до 12 месеци, од 1 до 2 години, од 2 до 5 години и над 5 години. Кредитите на банките и други комитенти и побарувањата од банки и други комитенти на Стопанска банка А.Д. Скопје во 2016 година, според роковите на втасување се состојат од краткорочни кредити 38,04%, среднорочни кредити 35,10% и долгорочни кредити 26,86%. Кредитните пласмани во 2016 година се зголемиле во однос на 2015 година за 5,24%, во вкупен износ. Според рочната структура, пак, зголемување се забележува кај среднорочните за 21% и долгорочните кредити за 10,83%, додека има намалување на краткорочните кредити за 11,14%. Тоа е претсавено на **графикон 2**.

Графикон 2

Оттука се гледа дека на страната на пасивата од билансот на состојба на Стопанска банка А.Д. Скопје се и депозитите на банки и други комитенти. Депозитите во 2016 година, според роковите на втасување, се состојат најголем дел од краткорочни депозити 84,93%, потоа среднорочни депозити 14,83% и долгорочни депозити со најмала ставка од 0,24%. Стопанска банка А.Д. Скопје во 2016 година забележува зголемување на депозитите во пасивата на билансот на состојба во таа година споредено со 2015 година, и тоа за 4.18%. Според рочната структура на депозитите, во билансот на состојба се забележува намалување на краткорочните депозити и зголемување на среднорочните депозити за 25,14, како и долгорочните депозити за 15,00%. На *графикон 3* се прикажани обврските по кредити во 2016 год.

Графикон 3

Обврските по кредити кон банки и други обврски во 2016 година во Стопанска банка А.Д Скопје се намалиле во однос на 2015 година. Според рочната структура на обврските за кредити, пак, може да се забележи намалување на краткорочните и среднорочните обврски по кредити и зголемување на долгорочните обврски по кредити.

Анализа според втасаноста на финансиските средства и обврски (преостаната рочност)

Охридска банка А.Д. Скопје

31 декември 2016

во 000 денари

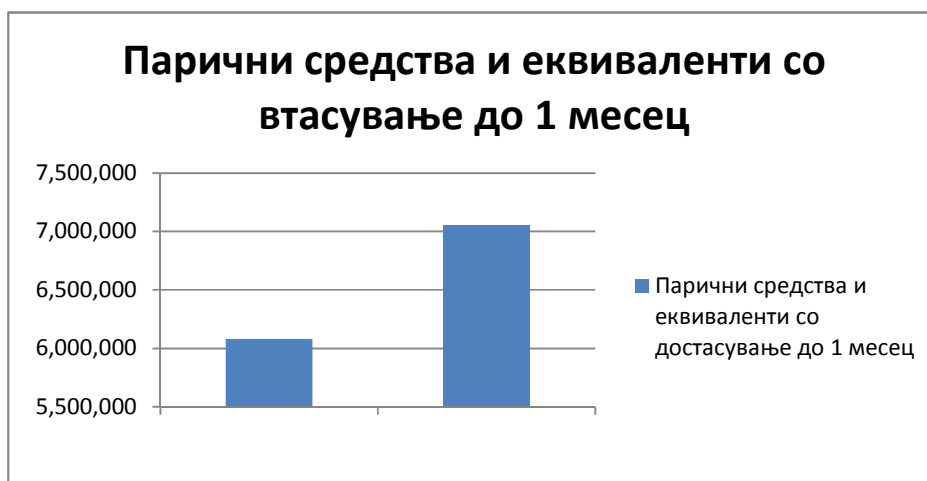
	До 1 месец	Од 1 до 3 месеца	Од 3 до 12 месеци	Од 1 до 2 години	Од 2 до 5 години	Над 5 години	Вкупно
Финансиски средства							
Парични средства и парични еквиваленти	6.081.692			1.209.374			7.291.066
Кредити на/ и побарувања од банки и други комитенти	2.847.174	1.401.257	6.063.759	3.553.020	5.684.330	6.488.249	26.037.789
Финансиски обврски							
Депозити на банки и други комитенти	16.034.156	1.813.011	4.392.744	2.047.205	1.912.780	531.885	26.731.781
Обврски по кредити и други обврски	468.463	53.704	1.198.819	1.026.787	1.764.040	1.490.928	6.002.741

31 Декември 2015 во 000 денари

	До 1 месец	Од 1 до 3 месеца	Од 3 до 12 месеци	Од 1 до 2 години	Од 2 до 5 години	Над 5 години	Вкупно
Финансиски средства							
Парични средства и парични еквиваленти	7.057.719			1.163.614			8.221.333
Кредити на/ и побарувања од банки и други комитенти	1.701.778	1.399.961	5.663.977	3.318.903	5.132.058	5.951.353	23.168.030
Финансиски обврски							
Депозити на банки и други комитенти	13.861.131	1.871.428	4.766.936	2.008.996	1.108.353	23.860	23.640.704
Обврски по кредити и други обврски	380.053	146.816	1.352.354	1.262.663	2.130.764	1.323.498	6.596.148

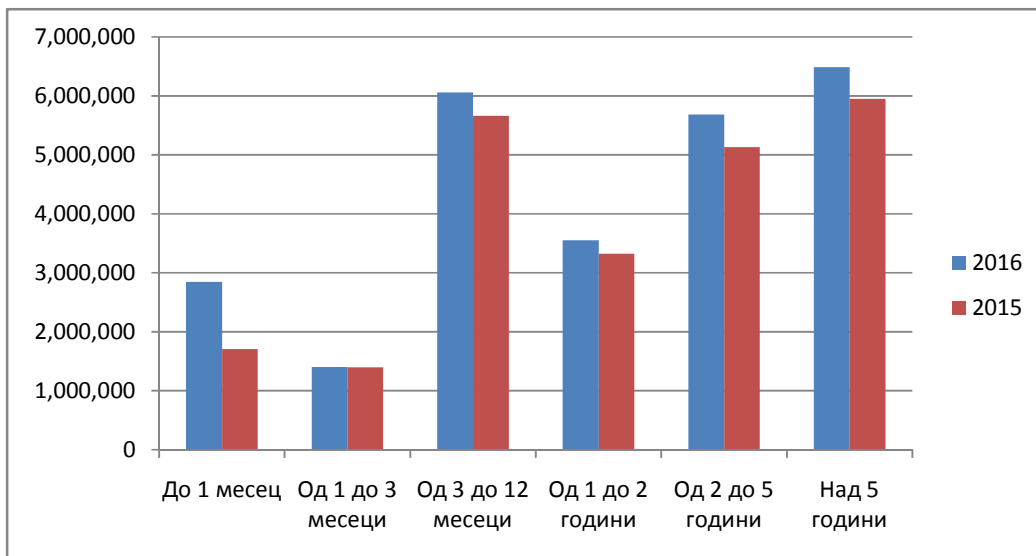
Паричните средства и паричните еквиваленти се најликвидните средства со коишто располагаат банкарските институции. Тие се средства што во најбрз можен рок се претвораат во ликвидни средства. Во билансните шеми на Охридска банка А.Д. може да се забележи намалување на износот на парични средства и еквиваленти во 2016 година, во споредба со 2015 година. Намалувањето на износот на парични средства и парични еквиваленти е за 13,83%, односно 973.027.000,00 денари и е претставено на *графикон 4*.

Графикон 4

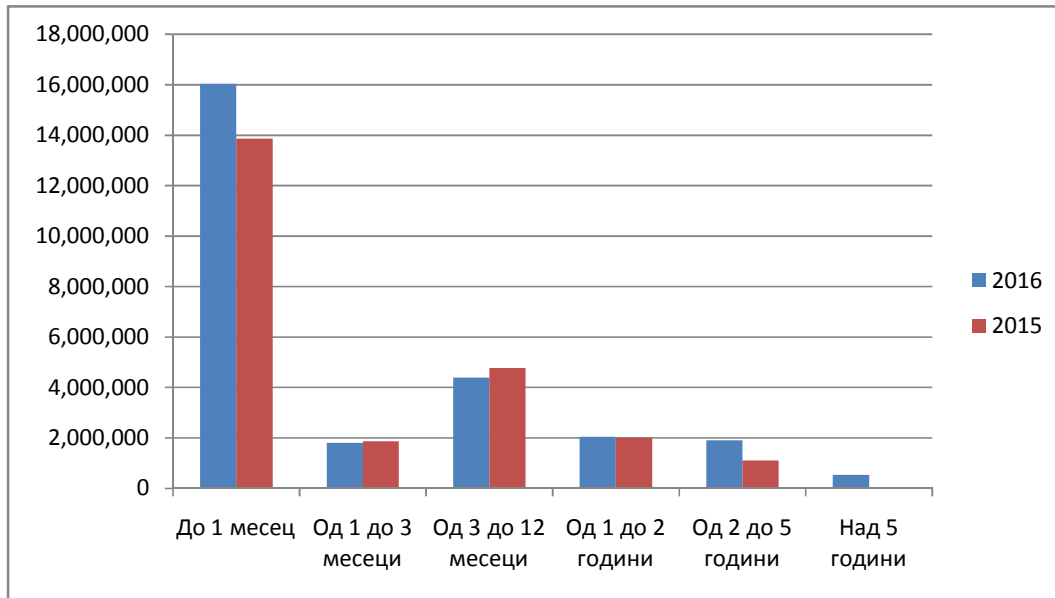
На *графикон 5* се претставени кредитните пласмани на Охридска банка А.Д. во 2016 и 2015 година, распоредени според роковите на втасување до 1 месец, од 1 до 3 месеца, од 3 до 12 месеци, од 1 до 2 години, од 2 до 5 години и над 5 години. Кредитите на банките и други комитенти и побарувањата од банки и други комитенти на Охридска банка А.Д. Скопје во 2016 година, според роковите на втасување, се состојат од краткорочни кредити 39,60%, среднорочни кредити 35,48% и долгорочни кредити 24,92%. Така, кредитните пласмани во 2016 година се зголемиле во однос на 2015 година за 11,02% во вкупен износ. Според рочната структура, зголемување се забележува кај краткорочните кредити за 15,00% , среднорочните кредити за 8,50% и долгорочните кредити за 8,27%.

Графикон 5

На страната на пасивата од билансот на состојба на Охридска банка А.Д. Скопје се и депозитите на банки и други комитенти. Депозитите во 2016 година, според роковите на втасување, во најголем дел се состојат од краткорочни депозити 83,20%, потоа среднорочни депозити 14,80% и долгорочни депозити, со најмала ставка од 2,00%. Охридска банка А.Д. Скопје во 2016 година забележува зголемување на депозитите во пасивата на билансот на состојба во споредба со 2015 година за 11,56%. Според рочната структура на депозитите, во билансот на состојба се забележува зголемување на краткорочните депозити за 7,82%, зголемување на среднорочните депозити за 21,28 и зголемување на долгорочните депозити за 95,50%.*Графикон 6.*

Графикон 6

Обврските по кредити кон банки и други обврски во 2016 година во Охридска банка А.Д Скопје се намалиле во однос на 2015 година. Според рочната структура на обврските за кредити, од анализата може да се забележи намалување на краткорочните и среднорочните обрски по кредити и зголемување на долгорочните обврски по кредити.

Двете банки, Стопанска банка А.Д. Скопје и Охридска банка А.Д. Скопје, се составен дел на групата големи банки во Република Македонија. Забележително од прикажаните билансни позиции е тоа што далеку поголем е обемот на работа на Стопанска банка А.Д. Скопје. Сепак, може да се констатира дека и двете банки го одржуваат нивото на парични средства и парични еквиваленти на високо ниво, а со тоа се штитат од ризикот на ликвидноста. И двете банки го задоволуваат нивото на задолжителни резерви, пропишано од страна на Народната банка. Кај двете банки се забележува зголемување на обемот на работењето во 2016 година во однос на основната функција на банкарските институции, т.е. прибирање на паричните средства од суфицитарните субјекти и нивно распоредување на дефицитарните субјекти.

ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА

Во согласност со методологијата на научноистражувачката активност, завршниот дел од овој магистерски труд претставува синтетизирање на заклучоците до коишто се дојде преку проучување и анализирање на истражуваната проблематика.

1. Банкарските институции претставуваат најважни учесници во финансискиот систем, односно тие го заземаат централното место во рамките на економскиот систем. И покрај појавата на нови финансиски институции, банките се најголеми и најзначајни финансиски институции, пред сè, според учеството во вкупните средства на финансискиот сектор.

2. Банките секојдневно се соочуваат со голем број ризици со коишто треба успешно да менаџираат за да ја остварат саканата профитабилност и ликвидност. Ефикасното менаџирање со ризиците подразбира: воспоставување адекватна организациска структура, донесување квалитетна стратегија, соодветен информациски систем, воспоставување внатрешна контрола и ревизија, како и изработка на план за управување со ризикот во вонредни услови.

3. Банката е ликвидна кога има на располагање доволно парични средства за да ги исполни своите обврски, и тоа кога тие втасуваат. Како извори на ликвидност кај банките се јавуваат приливот на депозити од страна на депонентите, како и отплатата на одобрените кредити од страна на должниците. Натаму, како извори на ликвидност се јавуваат и приходите коишто банките ги остваруваат при продажба на различни недепозитни услуги (брокерски услуги, платен промет и сл.). Исто така, банките обезбедуваат ликвидност и преку продажба на своите средства на финансиските пазари. Од друга страна, потребите за ликвидност на банкарските институции, вообичаено, произлегуваат од две групи активности: *прво*, повлекувањето на депозитите од страна на депонентите; и *второ*, новите кредитни барања од страна на клиентите. Во првиот случај, секое повлекување на депозитите веднаш го намалува расположливиот износ на парични средства на банката, а во вториот случај, кога банката примила барање за одобрување кредит од страна на кредитоспособен клиент, тоа создава потреба од обезбедување парични средства за задоволување на кредитното барање.

4. Планирањето на ликвидноста на деловните банки започнува со процесот на прогнозирање на очекуваниот вишок парични средства, односно дополнителни

потреби од нив, апотоа следува донесување релеванта одлука за употребата на вишокот. Планирањето на ликвидноста на банката на годишно ниво има повеќе ориентациски карактер, а првенствено служи за согледување на општите движења и како основа за ангажирање на паричните средства во планскиот период. Основна цел на управувањето со ликвидноста, од една страна, е да не се загрози секојдневното извршување на обврските кон клиентите, а од друга страна, да не се западне во состојба на непотребно држење преголеми износи на парични средства.

5. Финансиската анализа подразбира селекција, евалуација и интерпретација на финансиските податоци коишто овозможуваат проценка на оперативните перформанси и финансиската состојба на банката. Финансиската состојба на банката е мерило за нејзината способност да ги извршува обврските во предвидените рокови. Финансиската анализа претставува помошна алатка на финансискиот менаџмент или, со други зборови, финансиската анализа претставува средство со коешто се врши проценка на ризикот од вложување средства во банката и на очекуваните враќања на тие вложувања. Финансиската рачно-анализа, пак, претставува основно средство во анализата на финансиските извештаи. Таа претставува техника за евалуација на финансиските перформанси на банката, којашто ги идентификува значајните врски меѓу компонентите на финансиските извештаи. Финансиските показатели се класифицираат според начинот на којшто се конструирани и финансиските карактеристики што ги опишуваат.

6. Како најстар пристап за обезбедување на потребите за ликвидност на банките е *управувањето со ликвидноста*, и тоа со *посредство на активата, т.е. средствата*. За одржување на потребното ниво на ликвидност банката има неколку алтернативи. Имено, тие можат да бидат користени одделно или сите во исто време. Стратегијата за управување со ликвидноста со посредство на активата ја применуваат претежно помалите банки коишто, вообичаено, потешко можат да позајмуваат средства на финансиските пазари. Предноста од овој пристап е во тоа што ликвидните средства можат веднаш да се претворат во пари. Меѓутоа, овој пристап има и свои недостатоци, затоа што банката, наместо средствата да ги инвестира во кредити или долгорочни хартии од вредност, ги чува а тие носат низок принос. Претераното користење на оваа стратегија може да ја намали профитабилноста на банката. Обезбедувањето ликвидност од позајмени извори е познато како *управување со ликвидност со посредство на пасивата, т.е. обврските*. Потребите за ликвидност банката ги покрива преку различни инструменти на домашниот и меѓународниот пазар на пари, како што

се, на пример: склучување репо-договори или позајмување од други банки на меѓубанкарскиот пазар, потоа издавање потврди за депозити и сл.

Поради бројните недостатоци на претходните два пристапа во управувањето со ликвидноста најголем број банки применуваат *комбиниран пристап во управувањето со ликвидноста*. Поточно, тоа значи комбинација во управувањето со ликвидноста преку активата и пасивата, т.е. *врамнотежено управување со ликвидноста* (balanced liquidity management). Со оваа стратегија, која уште е позната и како управување со паричните средства, банката ги планира вкупните потреби за ликвидност и нив ги покрива од сите расположливи извори.

7. Банкарскиот систем во секоја земја има незаменлива улога во обезбедувањето финансиски средства за недржавниот сектор, главно, за поддршка на економскиот развој. Успешното работење на банките создава можности за поевтино кредитирање на економските субјекти, а тоа резултира со зголемен потенцијал за инвестирање на компаниите и личната потрошувачка на населението. Проширувањето на кредитното портфолио на банките и воведувањето модерни банкарски производи (електронско банкарство) кај некои банки резултира со зголемување на ефикасноста на нивното работење. Но, овој тренд треба да биде посеопфатен за да можат македонските банки да се стремат да го достигнат нивото на развиените транзициски и пост-транзициски економии.

8. Банкарскиот систем во Р.Македонија го сочинуваат петнаесет банки и три штедилници. Бројот на банки со текот на времето се намалува, пред сè, поради нивната консолидација. Консолидацијата, главно, настанува кај помалите банки за да можат да го издржат притисокот наметнат од големите банки, додека кај големите банки е присутен трендот на преземање од страна на странските финансиски групации.

9. Банките во Р.Македонија, при обезбедувањето на ликвидноста, најчесто, го користат пристапот за управување со ликвидноста со посредство на активата. Банките ја обезбедуваат ликвидноста на тој начин што држат определен износ ликвидни средства коишто, по потреба, ги продаваат и на тој начин ги претвораат во пари. Оваа стратегија, исто така, претежно ја употребуваат помалите банки коишто, вообичаено, потешко можат да позајмуваат средства на финансиските пазари. Обезбедувањето ликвидност од позајмени извори е познато како управување со ликвидноста со посредство на пасивата. Потребите за ликвидност банката ги покрива преку различни

инструменти на домашниот и меѓународниот пазар. Оваа стратегија обично ја применуваат поголемите банки.

10. И на крај, може да се забележи фактот дека банките во Р.Македонија најчесто инвестираат во сигурни хартии од вредност, и тоа заради повеќе причини, како што се, на пример: обезбедување на ликвидноста, намалување на изложеноста на каматниот и кредитниот ризик, остварување дополнителен приход и сл.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА :

1. Драгољуб д-р Арсовски, “Ризици во банкарското работење”, Охрид, 2004

2. Барбара Касу, Клаудија Цирардоне, Филип Молину , “Вовед во банкарството”, Скопје, 2012
3. Емет Ц. Воган, “Управување со ризици”, Скопје, 2014
4. Бентон Е. Груп, Џејмс В. Колари, “Комерцијално банкарство – управување со ризик”, Скопје, 2011
5. Агон д-р Бафтијари, “Современото банкарство во услови на светска економска криза”, Тетово, 2015
6. Фредерик С. Мишкин, “Економија на пари, банкарство и финансиски пазари”, Скопје, 2010
7. Џон К.Хул, “Менаџирање на ризиците и финансиските институции”, Скопје, 2011
8. Шила Хефернан, “Современо банкарство”, Скопје, 2009
9. Viktorijam-r Jazic , “Rizici u bankarskom poslovanju”, Beograd, 2008
10. Александар доц.д-р Станковска, “ Банкарство”, Скопје, 2010
11. Фити д-р Таки , “Економија”, Скопје, 2008
12. Ашталкоски д-р Сашо, “Банкарско работење”, Скопје, 2007
13. Витанова д-р Гордана, “ Даночно и банкарско сметководство” , Економски факултет-Прилеп, 2009
14. Витанова д-р Гордана, “Финансиски пазари и институции”, Економски факултет-Прилеп, 2003
15. Јованоски проф. д-р Тихомир, Девизна економија, Економски факултет - Скопје, 1995
16. Петревски Г., “Управување со банките” , Економски факултет, Скопје, 2008
17. Оцаклиеска м-р Драгица, Пазарот на капитал во функција на ефикасен портфолио менаџмент, докторска дисертација, Економски факултет, Прилеп, 2010
18. Извештај за финансиската стабилност во Република Македонија во 2014 год, Скопје, НБРМ

19. Извештај за финансиската стабилност во Република Македонија во 2015 год, Скопје, НБРМ
20. Извештај за ризиците во банкарскиот систем на Република Македонија во вториот квартал од 2016 година, Скопје, НБРМ, 2016
21. Basel Committee on Banking Regulation and Supervisory practices,(1988), International convergence of capital measurement and capitalstandards, Basel;
22. Basel Committee on Banking Supervision, (1995), An internal modelbasedapproach to market risc capital requirements, Basel: ConsultativeProposal;
23. Basel Committee on Banking Supervision, (1998), Framework forInternational Control systems in banking organizations, Basel;
24. Basel Committee on Banking, (1998), Supervision Operational riskmanagement, Basel;
25. Basel Committee on Banking Supervision, (1999), A new capitaladequacy framework: Consultative paper, Basel;
26. Basel Committee on Banking Supervision, (1999), Enhancing corporategovernance for banking organizations, Basel;
27. Basel Committee on Banking Supervision, (1999), Update on work on anew capital adequacy framework, Basel
28. Basel Committee on Banking Supervision, (2000), Other Risks preliminary survey, Basel;
29. Basel Committee on Banking Supervision, (2000), Sound Practices for Managing Liquidity on Banking Organisations, Basel;
30. Basel Committee on Banking Supervision, (2001), The new basel capital accord, Basel;
31. Basel Committee on Banking Supervision, (2003), Principales for the Management and Supervisin of Interest Rate Risk, Basel;
32. Basel Committee on Banking Supervision, (2004), International

Convergence on capital measurement and capital standards – a revised
framework, Basel

33. Bjelica, V., “Bankarstvo” , Novi Sad, 2001

34. Mishkin S. Frederic, “Monetarna ekonomija, bankarstvo i
finansijska tržišta” , Beograd, 2006

35. Mishkin, F. S., “The Economics of Money, Banking and Financial Markets”,
7th ed., Addison;

36. Петковски Михаил, “Финансиски пазари и институции“, Скопје, 2004.

37. Трајкоски Бранко, “Деловни финансии со финансиски менаџмент“, Прилеп, 1997
год.

38. Одлука за управување со ликвидносниот ризик на банките, Сл. Весник на РМ, бр.
126/2011, НБРМ

39. Закон за банките, Сл. Весник на РМ, бр. 67/2007 и 153/2015

40. Закон за народната банка на Република Македонија, Сл. Весник на РМ, бр.
158/2010

41. Љупчо Трпески, Пари и банкарство, Скопје, 2003

42. Љупчо Трпески, Банкарство и банкарско работење, Скопје, 2009

43. Јовановски, П., Финансиски пазар и институции, второ издание, ЕУРМ, Скопје,
2006

44. Тихомир Јовановски, Меѓународни финансии, Скопје, 2007

СПИСАНИЈА

1. „Професија банкар“

2. „Економија и бизнис“ - (Economics and Business), Скопје

3. World Bank

4. The Economist

5. Закон за Народната банка на Република Македонија, Сл. весник на РМ, бр.158/2010

ЗБОРНИЦИ И СИМПОЗИУМСКИ РЕФЕРАТИ

1. Сојуз на сметководители, финансисти и ревизори на Република Македонија

Веб страници

<http://www.oecd-ilibrary.org/>

<http://www.ebscohost.com/>

<http://www.econbiz.de/en/search/search/search-all/>

<http://www.finance.gov.mk/>

<http://www.ohridskabanka.mk/profil-na-bankata.nspх>

<http://www.stb.com.mk/istorija-banka.nspх>